

3

ליה שהוא מאוחר מכולם שאין דרך בני אדם למהר סעודתן בחול דהא מתעסקין בצרכיהן קצת בבואם מבית הכנסת קודם שיאכלו⁷⁷.

76 ר' חנינא היינו ר' אליעזר. ותימה, ולימא ב' שיעורין הן עני וקדש היום, וי"ל דלא מסתבר ליה לחלק כל כך בשיעור דזמן שכיבה קודם צאת הכוכבים⁷⁸. ורב האי גאון⁷⁹ פי' דחלוקתם של הני רבנן שנחלקו בברייתא כל חדא וחדא תלויה בדבר⁸⁰, דר' אליעזר דאמר משעה שקדש היום סבר וכא השמש ביאת שמשו הוא דהיינו תחילת שקיעתו⁸¹ ומאי וטהר טהר גברא, וקדש היום ר"ל שהוא ראוי לקדש שהוא זמן הראוי להוסיף מן הקדש אל החול⁸² ולא בכה"ש שהוא חצי מיל, ור' יהושע סבר ביאת אורו ומאי וטהר טהר יומא, ורבי מאיר כר' יהושע אלא דמקדים מעט כשיעור טבילה, ור' חנינא אומר דלא תלינן שיעורא בתחילת הלילה אלא משעה שהעני נכנס לאכול פתו לאחר שמספר עם שכיניו ואז הוא זמן שכיבה לרוב בני אדם, ור' אחא אומר משעה שרוב בני אדם נכנסין להסב שהוא מאוחר יותר, לפי שמספרים בתחילת הלילה ברחוב העיר על פתחיהן זה

שם ד"ה מתחלת. 77 עיין ברש"י ד"ה בערבי שבתות, שכתב דמהרי"ן לסעודה שהכל מוכן, ומבואר דרק בחול שייך להכין לסעודה ובאותו הזמן שמכניס היה העני קודא ק"ש. אכן צ"ע, דהרי איתא בברייתא תנא דאמר דזמן ק"ש משעה שבני אדם נכנסין לאכול פתן בערבי שבתות, ולפי הנ"ל דהכל מוכן, איך אכלו לפני ק"ש. וראה לעיל ד"ה משעה שרכינו הקשה כן, ותי' דמשעה שנכנסין להכין לסעודה צ"ב. ושמעתי מהגריש"א דאף בערבי שבתות שייך הכנה להציע המטות ולערוך השולחן וע"ז אמרו בגמ' בשבת קיט, ב ששני מלאכים מלווים את האדם וכי' מטתו מוצעת והשולחן ערוך, והכנה זו מותרת לעשות בשבת. 78 כ"כ תוס' ד"ה ואי. 79 הו"ד בחי' הרשב"א. 80 מחלוקת התנאים היא בזמן שכיבה, ולכו"ע זמן שכיבה הוא כאשר נעשה שינוי ביום הקודם ואז כבר פנה יום ואנשים מתכוונים לשינה, ופליגי התנאים מהו השינוי ביום שאז כבר מתחיל זמן שכיבה. 81 ומתחילת השקיעה עד סופה הוא מהלך ג' מיל עד צאת הכוכבים, וזה דלא כמ"ש רש"י דמשעה שקידש היום היינו בין השמשות שזה מתחילת שקיעה שניה דהיינו שלוש רבעי או חצי מיל לפני צאת הכוכבים. 82 שמעתי מהגריש"א דיש לדון אם כוונתו שרק מתחילת השקיעה אפשר להוסיף תוספת שבת, ולא

עם זה, וכיון שכן הוא אי שיעורא דר' חנינא קדים לשיעורא דר' יהושע אין לך שיעורא אחר לתלות אלא שיעור דר' אליעזר דהוא ביאת שמשו⁸³.

[ג, א] תרי תנאי אליבא דרבי מאיר. וא"ת⁸⁴ אמאי לא משני דאידי ואידי חד שיעורא הוא. וי"ל דלא מסתבר ליה למימר שימהרו בני אדם כל כך לאכול בערבי שבתות בזמן שהכהנים טובלים שהוא מבעוד יום⁸⁵, ועוד דאסיקנא דעני ובני אדם חד שיעורא הוא וא"כ הוי צאת הכוכבים⁸⁶, דשיעור דעני מאוחר, וגם⁸⁷ לאידך לישנא דרש"י שבני אדם נכנסין להסב בערבי שבתות א"כ רבי מאיר היינו ר' אחאי.

ואגב אורחיה קמ"ל דאיכא משמרות ברקיעא כי היכא דאיכא משמרות בארעא⁸⁸. דליכא למימר דעד סוף האשמורה הראשונה דקאמר היינו באשמורת דארעא, א"כ מאי קמ"ל עד שליש הלילה, דמאי נפקא מינה דאיכא משמרות בארעא⁸⁹, אבל משמרות דרקיע ניתא כדמפרש בתר הכי דהקב"ה יושב ושואג, וראוי לו לאדם

מפלג המנחה, או שאפשר דיכול להוסיף מפלג המנחה, אבל מתחילת השקיעה הוא מחוייב להוסיף. 83 יש לבאר דמאחר ושיעורו של ר' חנינא הוא קודם צאת הכוכבים, א"כ חייב הוא לסבור בדיוק כמו ר' אליעזר משעה שקידש היום, שהרי לכו"ע זמן שכיבה תלוי בשנוי שנעשה ביום הקודם וזהו כוונת התורה בשבך, דאה לעיל הע' 80. 84 כה"ק תוס' ושי" בסוגיין, וראה הגהות מצפה איתן. 85 עיין בריטב"א ובשטמ"ק שכתבו דכיון שקידש היום כל אחד נכנס לאכול, והכא אמר משעה שטובלין דהוא מאוחר, עכ"ל. 86 כע"ז ברשב"א. ולא דוקא צאת הכוכבים דמאחר דשיעור דעני מאוחר מזמן אכילת כהנים, א"כ הוי לאחר צאת הכוכבים, דזמן אכילת כהנים הוא בצאת הכוכבים. 87 כ"כ תוס'. וראה מ"ש ליישוב בריטב"א ובשטמ"ק. 88 לפנינו הגי': דאיכא משמרות ברקיעא ואיכא משמרות בארעא, ע"כ. ועיין במהרש"א שתמה דמאי קמ"ל דאיכא משמרות בארעא, והאיכא כמה פסוקים שמוכח שיש משמרות בארעא, ולכן כתב דיותר נראית גי' רבינו דעיקר החידוש דיש משמרות ברקיעא, ועיין בריטב"א דמשמע שגריס דעיקר החידוש דיש משמרות בארעא. 89 עיין בריטב"א דקמ"ל דאיכא משמרות בארעא, ונ"מ למאן דגני בבית אפל שיכול באותו זמן לקרוא ק"ש.

שיהא מיצר וד על הורכבן ביה בלילה לראש פירושא דמתני רביע אלא אבר אומר שלש מ' כי קא חשיב בספר ר' יהון דיומא⁹⁰ בכל הגבר או סמוך הכפורים מחצו וכשנוכר הקב' לפניו במקדש הלילה ובתחלו לפניו⁹¹, ויהיב אדם כדמפרש לעולם סוף מ' קאמר נמי תח מינה ליום המ' תנא סימנא ד וי"ל דלא אתי זמן גדול עד ליה למימר די סימנא, כדי לין במתניתין. כיון דחזי דת ק"ש וניקום. קאמר במתני' ש' לכתת, אלא מ' לזמן ק"ש⁹⁶.

90 כ"פ בשו"ע 92 ראה מ"ש במו באיכה שם. באותן שעות על חצות הוא מטענ סק"ד, ועיין בצל הוא משום סוף ב. 96 עיין בבית אפל הוי נ' זמן של עת רצו בגדיו ואז כבר ד לק"ש. 97 עי' היכלי והגלית

הנ"ל 303 ב"ג קוק
נכון ע"ג המורה 4 ב"ג יס"ח סק"ד
100

ספר

שבילי דוד

על שלחן ערוך אורח חיים

מאת

הרב הגאון הגדול המפורסם שר התורה צדיק יסוד עולם
לוחם מלחמות ה' קדוש וטהור חסיד ועניו אמיתי

בקשת מו"ה דוד יהודה זילבערשטיין זצוקלה"ה

האב"ד ור"מ דקהל יראים וויימצען - ושם מנו"כ

ומחבר ספרי שבילי דוד על ד' הלקי השו"ע, וקול הקורא עה"ת

אשר האיר באור תורתו בק"ק אוהעלי ובק"ק זענטא ובעיר הקודש ירושלים תובב"א
ולאחר שובו מארה"ק נתמנה לאב"ד דק"ק קערעסטיר וק"ק טערעבעש

- חלק שני -

כללי מלאכות וכללי מוקצה

ושו"ע או"ח הלכות שבת עירובין ור"ח

נדפס בראשונה ע"י הנהמ"ח זצ"ל בעיר מונקאטש

ועתה יו"ל בהדפסה מחודרת ומפוארת
בתוספת הערות והארות, סיכומים ומפתחות

ונספח אליו קונטרס "תפארת משולם צבי"
ה"ה תולדות ימי חי רבינו

ע"י נכד המחבר

חיים דוב זילבערשטיין

ברוקלין - ניו יורק

שנת תשנ"ט לפ"ק

שמו עליו עכשיו צדוק וכדומה להפסק או מומר צחם אפילו אחר שהוסק, ובקר דוקא על ידי גוי מומר, וכן מלדו מומר על ידי ישראל חס היא חס אפילו אחר שהוסק.

[ה] אב"י יש ענין אחר בזה כי לפעמים זה השפאהר הערט עומד באופן דכשפומחין דלת של הצים או סוגרו מפיה הרוח בשפאהר הערט ומצעריו, וזה אסור כדליתא בסומן רע"ו ס"ב.

ובחידושי הרשב"א במשנה דמוליאר הגרוף בשנת דף מ"א ע"א ד"ה מחני, הציא ירושלמי היכא דיש לכירה נקב מצדו אסור דרוח מצעיר וגורו טפי שמה יחמה, וכחז דשאריו אמוראים חלקו על זה, מה שאין כן היכא דעל ידי מעשה שלו שפומח דלת צא המפוח אסור.

שפאהר הערט דינו ככל תנור לנ"ד אבל יש להזהר מזהעמדתו במקום שנושב הרוח

סימן רפא

* א

[א] נעתיק הגמ' דפרק במה מדליקין בזה לבאר בעוה"י הענין. בפרק במה מדליקין בשנת דף ל"ד ע"ב. מנו רבנן איזהו בין השמשות משחשקע החמה כל זמן שפני מורה מאדמיין, הכסוף החמחון ולא הכסוף העליון בין השמשות, הכסוף העליון והשוה לחמחון זהו לילה דברי רבי יהודה, הא גופא קשיא אמרם איזהו בין השמשות משחשקע החמה כל זמן שפני מורה מאדמיין הא הכסוף החמחון ולא הכסוף העליון לילה, והדר מנה הכסוף החמחון ולא הכסוף העליון בין השמשות, אמר רבה אמר רב יהודה אמר שמואל כרוך ומני איזה בין השמשות משחשקע החמה כל זמן שפני מורה מאדמיין והכסוף החמחון ולא הכסוף העליון ומי בין השמשות, הכסוף העליון והשוה לחמחון לילה. ורב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל הכי קתני משחשקע החמה כל זמן שפני מורה מאדמיין יום, הכסוף החמחון ולא הכסוף

מושה

לדמותו לגדר הבאת שליש שנאמרה בגידולין, אם משערין לפי עצם הגידול או לפי גמר הבשלתם שנחלקו בזה ראשונים והובאו המצית דבריהם בפי' הרע"ב למס' מעשרות פ"א מ"ג ודר"ק. ו. עיין לעיל סי' רנ"ג סק"א אות ב'.

סימן רפא

• בדפוס ראשון נדפס בלי מספר הס"ק והגד' לפנינו בסק"ב הוא שם סק"א.

[ב] והרא"ש בשנת פ"ד סימן י' לא סבירא ליה זה החילוק, לכן כתב טעם אחר דירא לפנות הנמר על ידי הקדירה פן יספך ויפנה הנמר בידו, ועיין מה שהארכתי בעוה"י מזה בסוף סימן שי"א.

ו - מג"א קיצור דיני הפומחה

[א] מזה שכתב דאף אם אין יד סולדת בו אין להתיר רק סמיכה לא על גבה. ועיין מה שכחתי בעוה"י לעיל סימן רנ"ג סק"ב [אות ב] דאם גם בפנים ממש אין יד סולדת בו מותר להניח על גבה וגם לחוכו ממש.

חולק על המג"א שאוסר להכניס לתנור במקום שאין היס"ב

[ב] והנה צמה שנוהגין להשים מבשיל רק על ידי גוי דוקא מבשיל, אבל חס אינו מבשיל כמאכל בן דרוסאי"י גורין שמה יחמה וצוה אפילו חי לגמרי דיש זמן להתבשל כל היום אסור, ובזמן [מומר] דלא חיישינן שמה יחמה, מזה ראייה למה שכחתי בסומן רנ"ג סק"ו [אות ג] וסימן רנ"ד סק"ה דבבשיל זונן לא חיישינן שמה יחמה דבחימוס קל כגי ליה, מה שאין כן מיס דגורין בשביל חימוס דצעי חימוס טפי. ומזה מוכח אפילו ברוטב זונן כגי ליה בחימוס קל, דהרי נוהגין להשים אפילו רוטב קר קודם ההיסק.

מדרנהו להניח תבשיל מבושיל כמאב"ד בשבת ע"י עכו"ם יתברר החילוק בין תבשיל צונן למים ורוטב צוננין

[ג] והא דשריין שנותנין עכו"ם מיס לקדירות שבתור בית המורף בשנת כמו שכחז מג"א סוף סימן רנ"ג סק"מ מ"א, על כרחך כריך לומר דלא מחמירין כולי האי בזה, דעיקר כוונתו שלא יבקע הקדירה אף דקבצי לה גם להדחה, עיין מג"א סוף סימן רנ"ד סק"מ ומה שכחתי שם סק"ה.

מברר ההיתר להכניס מיס בשבת לקדירות התנור ע"י עכו"ם

[ד] ומה נעשה לשכר נח עמינו בענין שפאהר הערטי, כי זה נודאי דאין צו חשש צישול כשנותן העכו"ם הבשיל עליו קודם שהוסק, כמו במנור דמומר אפילו עליו על ידי עכו"ם, ולא על ידי ישראל דדופן אינו מפסיק ולכן אפילו צחם אסור, אבל חס

שבילי

ה. יל"פ דהיינו רק בתבשיל שאינו עולה על שלחן מלכים, דאי לאו הכי הא יש כאן איסור בישול עכו"ם, עיין ביו"ד סימן קי"ג ס"ח דבנתן ישראל קדירה על האש וסלקה ובא עכו"ם והחזירה אסור, אלא אם כן הגיע למאכל בן דרוסאי כשסלקה, ועיי"ש בסעיף ט' וי' ובנו"כ השו"ע ודר"ק.

ועיין לעיל סי' רנ"ד הערה ה' מספר חזון איש כיצד משערין השעור דכמאכל בן דרוסאי, ובק"י מבית לוי חלק ו' עמ' ל"ה הביא דצריך לשער בישולו באיכות ולא בזמן עיישה. וצ"ב אם יש

כי אף דרחוק צבל מארץ ישראל מהלך ארבעים יום דרך המדבר, נמשך הרבה למורח מארץ ישראל וגם מעט ממנו נמשך לפונה, אשר על כן אין האקלימא משמנה הרבה.

והנה בארץ ישראל לא יש ד' מילין משקיעת החמה עד לאח הכוכבים רק מעט יותר מהזי שעה, וכפי השקיעה אשר אלל הישמעאלים הוא מעט יותר מרבע שעה, ואם כן על כל פנים מוכרח דהא דאמר ד' מילין משקיעה עד לאח הכוכבים הוא שיתמלא כל הרקיע מכוכבים. רק דעל כל פנים לא מתורץ כפי מה שהעיר זמנחת כהן דעל כל פנים אנו רואין דיש יותר מג' רבע מיל משקיעת החמה עד לאח הכוכבים, וכן הוא באמת גם בארץ ישראל יותר מג' רבע מיל.

נוטה לחלק דבארץ ישראל קיימין

וד' מילין משערין לשיתמלא הרקיע בכוכבים

→ **ד' ונצ"ד** צוה דער חדש לדעת הרמב"ם לישב קושית הראשונים הנ"ל, כי בחידושי הרשב"א הקשה לרצה למה חני כלל כל זמן שפני מורח מאדימין, הרי ההתחלה הוא לרצה בשקיעת החמה וסיומא צהכסיף העליון, ליחני משקיעה עד שהכסיף העליון.

עוד הקשה הרמב"ן דהר"ף פסק כרבה, והרי סוגיא דגמ' כרב יוסף דאימא שם רבא חזייה לאזיי דקא דלוי למערב, אמר ליה רבא והחניא כל זמן שפני מורח מאדימין, אמר ליה פנים הרואה מורח קאמר, וזה כרב יוסף לרצה בשקיעה תליא.

עוד יש לעיין דקאמר רבא החס אמון דלא צקיא צשיעורא דרבנן, ולמה לא קאמר דלא צקיא צשיקיעה, ועוד דבאמת צשיקיעה לא צריך צקיאות לזה.

מב"ל זה נלע"ד דהא דחניא צברייתא משחשקת החמה כל זמן שפני מורח מאדימין אין הכוונה דמיד צשיקיעת החמה פני

שבילי משה

מספריו הביא מתהלכות אנשי הארץ [עיין בתולדותיו]. ומש"כ כאן בענין הישמעאלים כונתו לזמן שהם קוראים לבית תיפלהם, עיין בספר דברי יוסף (להג"מ יהוסף שווארץ ז"ל שגם הוא היה מדרי ארה"ק) דף ג' ע"ב שמציין ג"כ לזמן זה, וכ"ה בספר זבחי צדק ח"ב יו"ד סי' י"ז ע"ד מנהג עירו בגדר וכ"כ תלמידו הגאון בן איש חי בספרו שנה ב' ר"פ ויצא ושם שנה ב' ר"פ וירא.

גם בעיקר הדיבר אי דברי ר"ת בנדר"ו נאמרו גם בא"י דשו בו רבים [וכפי הנראה אישתמט להו דברי רבינו בנדר"ו] לא עת האסף פה.

ועיין לקמן בהלכות ראש חדש שם נדפס מכתב מרבינו ושם נחית לנ"ד, עיי"ש באות ה-י מש"כ גם בהסבר שיטת הראשונים דלקמן אות ד'.

ד. עיין בשבילי דוד ליו"ד סי' רס"ו סק"ו.

העליון צין השמשות, הכסיף העליון והסוה לחמון לילה, ואזרו לטעמייהו דאימור שיעור צין השמשות צכמה, אמר רבה אמר רבי יהודה אמר שמואל שלשה רבעי מיל רב יוסף אמר רב יהודה אמר שמואל ב' רבעי מיל.

והקשו הראשונים דמשמע משקיעת החמה עד לאח הכוכבים ג' רבעי מיל, ובפסחים דף ז"ד ע"א אמר ד' מילין, וחירלו דשם [מירין] מתחלה משקיעה וכלן מסוף השקיעה.^א

מביא סוגיא דגמ' בענין בית השמשות

ושיטת הראשונים דמתחלה שקיעה ועד סופה הוא שיעור ד' מילין

[צ] **והנה** הרמב"ם צפ"ה מהלכות שבת ה"ד, פסק דצין השמשות הוא משחשקת החמה, ובהלכות קידוש החדש פ"צ ה"ט פסק כמאן דאמר לקמן כוכב אחד יום שנים צין השמשות ג' לילה. והנה צודאי מדקתם הרמב"ם משמע מתחלה שקיעה, והרב צן חני צהלכות קדוש החדש שם כמז דצצנת רק לחומרא מתמירין משקיעת החמה משום דאין הכל צקיאין, מה שאין כן לעיין קידוש החדש לא אחמירו דמיקון המועדות צבית דין תליא.^ב

ובמנחת כהן צמצוא השמש מאמר ראשון פרק ט' חולק עליו דאם כן האין נמנו אמוראים שיעור ג' רבעי מיל, כיון דמתמירין משקיעה עד סופה והוא ד' מילין.

נחית לפלוגתת רלב"ח והמ"ב בסתירה שבשיטת הרמב"ם בנ"ד

[ג] **והנה** זמנחת כהן מאמר ראשון פרק ז' רצה לומר דהא דאמרינן משקיעת החמה עד לאח הכוכבים ד' מילין, לא ג' כוכבים קאמר אלא צלאח כל הכוכבים קאמר, אלא דהקשה הרי על כל פנים אנו רואין משקיעת החמה עד לאח הכוכבים יש יותר מג' רבעי מיל.

וקודם כל אנו נניע צעוה"י כי זהו דרך אמיתי, כי תנא בארץ ישראל קאי וגם האמוראים צצבל קרובים לאקלימא ההיא,

א. ידועה מחלוקת הגאונים והראשונים ופוסקי הדורות בענין זמן צה"כ וכאן רמו לשיטת ר"ת בשבת דף ל"ה ע"א בתוס' ד"ה חרי תילתי מיל ובספר הישר סי' רכ"א וברמב"ן בספרו תורת האדם שער אבלות ישנה.

ב. עייש"ה באורך שמיישב. ע"פ שיטתו גם מה שכתב הרמב"ם בפירושו המשנה סוף פ"ב דשבת וקלסיה הלחם משנה שם. אמנם עיי"ש בפ"ג מהלכות קדוש התודש ה"ו שהביא תמצית תירוצו ומסיק דלשון הרמב"ם שם צ"ע, ובספר מרכבת המשנה ריש ח"ב כתב ישוב לזה, עייש"ה.

ועיין מה שכתב בזה הרדב"ז בחשובותיו סי' אישע"ט וא"תמ"ב ובמעשה רקח ובספר ראש יוסף להפמ"ג בברכות דף ב' ע"ב ד"ה גמרא ובספר קובץ על הרמב"ם הלכות שבת שם.

ג. כידוע התגורר רבינו כמה שנים בארה"ק ובהרבה מקומות

הכוכבים, אבל כבר כתבתי דבאמת בארץ ישראל לא יש ד' מילין רק כעין חצי שעה, ובמדינותיו הוא יותר מעט משעה, ובמדינות הרוסיה הקרובות יותר לקוטב הצפוני נמשך באמת יותר.

[1] וראה והבין כי בחוש אנו רואין דעל כל פנים יש יותר זמן הרבה מעמוד השחר עד נץ החמה מומן שיש משקיעת החמה עד לאח הכוכבים, ובפסחים מדמי להו להדדי, אלא על כרחק שם משקיעת החמה עד שילאו כל הכוכבים, וזה דמיון ממש בטבע כמו צבקר כשיש עמוד השחר אז הרקיע מלא כוכבים ואז מתחיל היום והשצין ד' מילין עד נץ החמה, כן בערב חושצין ד' מילין משקיעת החמה עד שיתמלא כל הרקיע כוכבים. מיהא בדת המורה אינם שוין דהשינוי דגורס ליום מדין חורה הוא עמוד השחר, דאז בא השינוי מלילה ליום והרקיע מלא כוכבים ונחשב ליום, ובערב בא השינוי מג' כוכבים ונחשב ללילה, אבל בטבע הזמן משקיעה עד שיתמלא הרקיע כוכבים זה דומה לזמן מעמוד השחר עד נץ החמה.

מסביר המציאות בא"י ומהלך בין דין לילה דמתחיל בג' כוכבים ובין הזמן שמתמלא הרקיע כוכבים שהוא ד' מילין דגם בעמון"ש הזינן שאע"פ שהרקיע מלא כוכבים - יום מיקרי

[ח] ועדיין יש לעיין, דאנו רואין מומן שני כוכבים עד ג' לא יש בארץ ישראל ג' רבעי מיל, ואם היה כן בארץ ישראל היה במדינותיו כפליים, כמו שכתבתי לעיל [אות ו] כי בארצות אלו נמשך זמן שקיעה כפליים כמו בארץ ישראל, והאמת כי גם בארצות אלו יש זמן קצר מומן ראית שני כוכבים לשלשה.

דב"ח דודאי עיקר בין השמשות מומן שני כוכבים רק לפי דאין בקיאיין כל אדם קבע חנא דברייתא במאדימין, וכל ארץ לפי האקלימא יש האדמתו צרקה, ועל האדמת הרקיע עד לאח הכוכבים אמר ג' רבעי מיל, וזה אמר רבה בבבלי זה לא רחוק הרבה מאקלימא דארץ ישראל כמו שכתבתי לעיל [אות ג-ד], מה שאין כן ארצות אלו נטויות מרחק רב לזפון יותר מבבלי כמו שכתב מנחת כהן דארצו נמשך ח"י מעלות לזפוני ומכל שכן במדינות הרוסיה בקיץ, אם כן זמן האדמת הרקיע עד לאח הכוכבים יותר מג' רבעי מיל.

וי"ח לפי מה שכתבתי דבאמת אין בין השמשות חלוי בהאדמת הרקיע רק צלחת שני הכוכבים, ולפי שאין הכל בקיאיין חלה בהאדמת הרקיע, על כל פנים בשיעור ג' רבעי מיל לא יש משול, אפילו ברוסיה לא יש יותר מג' רבעי מיל מצלחת שני כוכבים לשלישי, ודוק היטב.

מסיק דזמן ג' רבעי מיל הוא מהאדים פני מזרח לצה"ב ובין השמשות בכוכבים תליא

מזרח מאדימין, אלא הטונה משתקע החמה ובהאדים אחר כך פני מזרח כל זמן שפניה מאדימין בין השמשות, אבל לא דמיד אחר שקיעה מתחיל בין השמשות, דהאדמת המזרח אינו מיד אחר השקיעה, דאחר השקיעה אינה מאדים רק והרורים השמש יש, אלא אחר כך מאדים ואז מתחיל בין השמשות עד לאח הכוכבים ג' רבעי מיל, ולכן אנו ראה אם כבר האדים בערב שבת אז הגיע בין השמשות, ורבה אמר לשמיעה חמון דלא בקיאי בשיעור משתחיל להאדים שהוא זמן מעט אחר השקיעה, מדליקו בשקיעה [בשעה] שהחמה צראש אילנות.

ומהאי טעמא אף דבאמת צברייתא מצוהר בשקיעה עדיין יוס עד שהאדים, רק משום הך דרבה דאמר דחמיר להחמיר משקיעה, לכן פסק הרמב"ם להחמיר משמש צראש אילנות, ובאמת מתחלת השקיעה עד לאח הכוכבים, גם בארץ ישראל יש יותר מג' רבעי מיל כמו שכתבתי, רק בין השמשות מתחיל אחר כך משתחיל להאדים פני המזרח, ומתחלת השקיעה עד שילאו כל הכוכבים זה הוא ד' מילין.

מסיק דמפני המזרח אינם מאדימים עם שקיעת החמה ועפ"ז מביאר זמן התחלת ביה"ש וסוגית הגמ' ולשון הרמב"ם

[ה] והנה מנחת כהן חמה במאמר צ' פרק שני ושלישי לדברי רבי יהודה דקאי בארץ ישראל ואמר ד' מילין, אם כן מדינות אלו שהם רחוקות כמו ח"י מעלות, בארצו של צעל מנחת כהן היא נידערהלאנד השפלה, ראוי שימשך השקיעה יותר מד' מילין כי החמה הולכת צאלכסון תחת האופק, כמו דשקיעה שלה בקיץ נמשך יותר דשוקעת צאלכסון.

דהאמת דמה שכתב דהולכת צאלכסון אין הענין דהולכת באמת צאלכסון, דנגלגל היומי מקיפה בכל יום צעיגול שוה, רק לפי דאנו יושבין נמשכין קרובים [לאופק] [לקוטב] הצפוני נראית לנו החמה מזדדי הכדור כשהולכת תחת האופקי הצדדין, וכמו צביר הצפוני בקיץ השמש מקפת כעין עגולה צראשי אדם היושבין שם, זה מתחייב בכל מדינה שמתקרבת אל קוטב הצפוני רואות יותר עיגול השמש בכל יום אשר מזדדי הכדור שלנו, כי מעט מעט שמתרחקת המדינה מקוטב מתמעט העטרה מעט, אבל על כל פנים יותר רואה העיגול הקרובות לקוטב הצפוני מהרחוקות יותר, וזה מראה לנו כאלו הולכת צאלכסון.

במש"ב המנחת כהן דאם בא"י יש ד' מילין משק"ה עד צה"ב אזי במקומו צריך להתאריך יותר ומוינה ללשון "אלכסון" דנקיט

[1] ולענין קושיית מנחת כהן הנ"ל, הנה צעל מנחת כהן חושב באמת כי בארץ ישראל יש ד' מילין משקיעה לאלה

11

ספר

אילנות מתיאור

על

עניני הזמנים

ביאור בשיטות רבותינו הראשונים והאחרונים ז"ל
על בין השמשות - צאת הכוכבים - עלות השחר
ועל זמן משיכיר - הנץ החמה - שעות היום וכו'
ובשאלה בעולם הדרומית - והלוח וקו התאריך

מהדורא שלישית

עם הרבה הוספות על מהדורא שניה של הוצאת לונדון יצ"ו שנת תשל"ג לפ"ק

בסוף הספר

מבלאות הזמנים

על

הרבה מקומות שבועולם

ברוב חסדו ועזרתו ב"ה נערך ע"י
מאיר פוזנא (פוזן)
בן לאאמו"ר הח"ר יוסף יצחק ז"ל
מלפנים מלונדון ומפפר"מ

פה קרית ספר ת"ו

שנת ה'תשע"ה לפ"ג

דהא אי לא כתיב וטהר קד"א דבא השמש מיירי מתחילת שקיעת החמה כי ס"ל דיש יותר פשוט לומר דיום התורה נמשך רק עד סוף יום החמה, ועכשיו דכתיב וטהר מסיק בגמ' דלילה לא הוי אלא בזמן מאוחר. נמצא דפליגי רבותינו בזה בסברות הפוכות:

יש לפרש הסוגיא גימ' אלא ע"י א' לגמרי פ"ד ובא.

(1) והרא"מ ז"ל בס' יראים דס"ל דמיד אחר שקיעה"ח הוא לילה מן התורה, בודאי מפרש סוגיא דין דבא השמש וטהר מיירי משקיעת החמה ואז טהר יומא. וכחצתי מזה לעיל (פרק ז' ס' ג') להסביר שיטתו עפ"י דק"ך הגר"א, דפר"ך הגמ' דילמא ציאת אורו הוא אחר ד' מיל כמו שפירשתי דברי הגר"א ומסיק דציאת שמשו הוא בשקיעה"ח ואז הוא טהר יומא ממה דילפינן מיתורא דקרא דכתיב וטהר, והיינו טהר יומא בלילא ג' כוכבים בשקיעה"ח. או אי גרסי כמו הגאונים נמי יש לפרש בדרך הג"ל וכמו שפירשו בחוס' רק להיפך. וממאי דבא השמש ציאת אורו הוא וטהר טהר יומא, כלומר שהתורה ריבחה כאן עת שקיעה"ח שיהי' לילה גמור הואיל וכבר בא אור השמש ויבא ג' כוכבים אע"ג

דהחמה עדיין באמצע עובי הרקיע. ופר"ך דילמא ציאת שמשו הוא, כלומר לאחר ד' מיל כשהחמה עומה שוקעת לאחורי הכיפה ואז לא שייך לומר טהר יומא כי זה פשיטא הוא דהא כבר חשך היום לגמרי, אלא ודאי טהר משמע כאן טהר גברא. ומסיק דטהר יומא הוא בשקיעת החמה שהוא זמן יציאת ג' כוכבים לפי דעת היראים:

והשתא יחא יותר לפי היראים ממה שכתב הגר"א דמיירי רק מביהש"מ, דהא שפיר ילפינן מקרא דתרומה על לילה של כל התורה כולה, כי לדידי' כיון דשקיעה"ח הוא בסוף זמן ציהש"מ, ילפינן מיתורא דקרא דכתיב וטהר, דשקיעה"ח הוא טהר יומא צמתיא לכל דיני לילה שבתורה ולא רק בתרומה לבד, משא"כ לדברי הגר"א ז"ל כמו שפירשתי לעיל. ועוד יחא מה שחלה בסוגיא דין זמן קריאת שמע של ערבית בזמן אכילת תרומה, דהא בתרווייהו ילפינן מקרא הג"ל דלילה הוא בשקיעת החמה ולתרווייהו צענין זמן לילה, דבתרומה כתיב ערב וק"ש צענין זמן שכיבה אשר לדעת רבותינו הוא בזמן לילה:

סימן ב'

שיטת הגאונים ז"ל

(א) נהוג הוא נפי העולם ומורגל הוא לומר דשיטת הגאונים ושיטת הגר"א חדא היא, אשר גם לפי דעת הגאונים מתחיל זמן ציהש"ש של ר' נחמ"י וגם לר' יהודה על פי דברי רבה (שנה ל"ד ע"ב) חיכה אחר שקיעת עגולת החמה, ורק רב יוסף פליג עליו וכבר דלא מתחיל ציהש"ש של ר' יהודה עד שכלה גם אדמימות האחרון ויתחיל התחומן להכסיף בזמן מועט אחר שקיעה"ח כדי מהלך חצי שעות מיל והוא חלק א' מ"ב שבגמ' שהוא כמו מינוט וחצי אחר השקיעה. וכן הביא בשו"מ מהר"מ אלכשקר, אשר הצאחי דבריו לעיל פ"ב ס' ד', בשם הגאונים ז"ל ה"ה רבינו שרירא גאון ורבינו האי גאון דציהש"מ מתחיל משקיעה"ח. וכבר כתבתי לעיל ס' א' בפרק זה וגם בפרק ז' לעיל מיני, דנראה לעג"ד דא"א לומר כן מתמת כמה ראיות, ורק לשי' הגר"א ועוד קצת פוסקים לחוד מתחיל צין השמשות משקיעה"ח אבל לשי' הגאונים עדיין יום הוא. והצאחי שם דאילו הי' ס"ל להגר"א דגם להגאונים מתחיל ציהש"מ בשקיעת גוף החמה וכמו שהביא בשו"מ מהר"מ אלכשקר, למה לא הביא הגר"א סמך לשיטתו מדבריהם אשר הי' ידוע לו כי הוצאים בש"ך ביו"ד ס' רס"ו. ולמה סמך עצמו רק על הרא"מ בס' יראים המובא במדריכא אשר הוא ז"ל כתב עליו דגם לדידי' משמשקע החמה הוא מתחילת שקיעה"ח ורק כמה שכתב היראים שהוא אפילו קודם לשקיעה על זה כתב הגר"א דלא נראין דבריו בזה. ואילו הי' ס"ל להגר"א להגאונים פירשו כדבריו בודאי הי' שפיר עפי להביא סיוע לשיטתו מדבריהם. אלא מוכח מזה דגם הגר"א לא פירש דברי הגאונים כשיטתו:

א"כ נראה לעג"ד לפרש דאין פירושו של הגר"א בשקיעה"ח של הגאונים ושל שאר גדולי הראשונים ז"ל דפליגי על ר"ת. דאילו הגר"א מפרש שקיעה"ח של ציהש"מ קאי על שקיעת גוף החמה כשנתעלמה

השקיעה"ח של שקיעת שקיעה של החמה.

מעיינו ונכנס תחת הארץ, ור"ת מפרש על שקיעת גוף החמה ששקעה לאחורי הכיפה לאחר ד' מילין. משא"כ להגאונים אשר נראה מדבריהם דלא מיירי משקיעת גוף החמה כלל רק מיירי משקיעת נילוי קרני החמה אשר נראים עוד ברקיע השמים בזמן מועט אחר שקיעת גוף החמה. ומה הם נילויים קרני השמש האלו. הנה במקומות שהאוויר ון ונקי, אחר שקיעת גוף השמש מתחת הארץ מתחילים ללאת משם כמו ד' או ה' קרני השמש כעין אלצעות של יד, והם מתחילים ללאת מאופק המערבי שהוא מקום שקיעת החמה, והולכים על כל כיפת הרקיע עד שגגיעים ללד המזרח. ומה שאין רואים זה ביום הוא משום שגודל אור החמה מכסה אותם כמו שג"כ לא נראים אז הכוכבים. וכאשר עבר יותר מרבע שעה אחר השקיעה הם מתחילים להתקצר מן המזרח ונעשים חלופים עד שאחר פחות מחצי שעה גם במערב הם חלופים מאוד ולא נראים עוד. וכאשר נשקעים אלו קרני האור החזקים האלו, אז הוא זמן שקיעת החמה והיינו שקיעת אור החמה שהוא תחילת צין השמשות דר' יהודה עפ"י שי' הגאונים, ואין זה שקיעה"ח של ר"ת לאחר ג' מיל ורבעי או ד' מילין, כי ר"ת ז"ל מיירי משקיעת גוף החמה ששוקעת מעובי הרקיע ללכת לאחורי הכיפת והוא בזמן שקיעת האור האחרון הנראים צעבים:

והשתא יחא ומיושב היטב המנהג של הרבה קהלות קדושות זה כמה מאות שנה לתשוב על העת של אחר שקיעה"ח שאותו הזמן עדיין הוא יום גמור, ומינוק הנולד אז לפני מוצאי שבת הי' נימול בשבת הבא. שזהו לכאורה עפ"י שי' ר"ת, ועכ"ז הדליקו במוצ"ק בזמן מוקדם שהוא זמן גדול קודם שעברו שיעור ד' מילין של שעה וחומש, וזה לכאורה כפי שי' הגר"א דלית ל"י זמן מאוחר כר"ת. ונמצא שעשו כשני שיטות הסותרות זו את זו לקולא. אבל לפי הנ"ל יחא

מה שניחא שפי לפי דקאי אומן לילה גמ' זמן תרומה לזמן ק

מנהג רוב קהלות ה' להחזין במוצ"ק עד זמן ועכ"ז לא הקפידו בעש"ה השקיעה, וזהו כשי' הגאונים

ינחא דהס אזלו נשי' הגאונים וסייעתם וצמחם כמה מגדולי הראשונים ז"ל כמו שיחצאל לקמן בס"ד, אשר מתחיל צין השמשות שלהם משקיעת ניולוציות החמה כרביע או שליט שעה אחר שקיעת גוף החמה, ולילה לפי"ז שהוא ג' רבעי מיל אח"כ בארץ ישראל ציוס צינוני, וזמן זה הוא יותר ממתי שעה אחר שקיעת החמה:

הנר"א שיש יקעה"ח גם עין ניצוצי החמה.

ואין זה דבר חדש כל כך לומר לטון שקיעת החמה על העת הזאת, דהא גם רבינו הגר"א יש לו סברא זו בדברי ר' יוסי בממרו דג' שקיעות הן, וינחא שמשא דר' יוסי הוא שקיעה שני' והוא שקיעת ניולוציות החמה. וכמעט שם ציאלורו וז"ל אלא דג' שקיעות הן אחד התחלת השקיעה והוא ביה"ש לר' יהודה, והשני סוף שהשמש מאדים ומכסיף שאז נשקע ניצוצי החמה והוא ביה"ש דר' יוסי וכו' עכ"ל הגר"א. וז"ל כמו ללהגר"א שקיעת החמה דר' יוסי הוא שקיעת ניולוציות החמה, כמו"כ י"ל להגאונים לדקדקו זהו שקיעה דר' יהודה כשמתחילין הניולוציות של חמה לשקוע מרוב כיפת הרקיע, וכששקעו לגמרי הוה שקיעת החמה דר' יוסי ומיד הוא זמן לילה לדין:

(ג) ועבשיו יש להציא עוד ראיות לזה בס"ד מכמה משובות הגאונים ז"ל. כבר הבאתי לעיל נשי' א' בזה הפרק מסוגיא דריש צרכות מקרא דכתיב וזה השמש וטהר, מה שהציא הפעל המאור המשובות הגאונים וכן הוציאה נמי נשי' הרשב"א שם. והגאונים ס"ל דזמן לילה של תורה הוא ציאת אורו וטהר יומא, כי על זמן שקיעת גוף החמה א"ל לומר ציאת אורו וטהר יומא רק ציאת שמשו וטהר גברא, לפי שעדיין לא בא האור כלל, וכיון דאחר מספיקות של ציה"ש הוא שמשא הוא כולו מן הלילה, והיינו דלף על מחילת זמן ציה"ש"מ יש ספק שמשא הוא לילה, והיינו דשמשא כבר אז בא האור וטהר יומא. וכיון דאנן אמרינן דנשעת שקיעה"ה עדיין לא הוה ציאת אורו, ואם ציה"ש"מ הוא כולו מן הלילה א"כ כבר מתחילת ציה"ש"מ יש נד לומר טהר יומא, וא"כ א"ל לומר בשום נד שציה"ש"מ מתחיל משקיעה"ח כיון דלא עדיין לא הוה טהר יומא. ומוכח מזה דלא מתחיל צין השמשות משקיעת גוף החמה, וזמן משתקע החמה דמס' שצמ שהוא זמן ציאת אורו מאוחר ממנו:

ויום בעי ביאת יומא א"ל לומר זמן השקיעה.

(ג) ועוד ראי' לזה מתשובת רבינו האי גאון המוציאה בריש צרכות נשי' הרשב"א וצמוס' הרא"ש. והכי מניא שם צריש צרכות (ג' ע"ב), מאימתי מתחילין לקרות שמע בערבין משעה שקידש היום בערבי שבתות דברי ר' אליעזר ר' יהושע אומר משעה שבהנים מטהורים לאכול בתרומתן רבי מאיר אומר משעה שהכהנים מובלין לאכול בתרומתן אמר לו ר' יהודה והלא כהנים מבעוד יום הם מובלים וכו'. ופירש"י ז"ל משעה שקידש היום בע"ש היינו ביה"ש ספק יום ספק לילה וכיון דספק הוא קדש היום מספק עכ"ל:

הראשונים על זמן א' בברייתא, ואח"כ ושר רב האי גאון.

והרשב"א ז"ל הציא מתשובת הגאונים וכמעט וז"ל, רבי חנינא היינו רבי אליעזר. פי' בתוספות משום דלא מסתברא לחלוק בשיעורא בזמן שכיבה קודם צאת הכוכבים. אבל בפירושי רבינו האי גאון ז"ל משום דחלוקתן של הני רבנן דנחלקו בברייתא כל חדא וחדא תלויה בדבר. דרבי אליעזר דאומר משעה שקדש היום סבר ובא השמש ביאת שמשו, דהיינו תחלת השקיעה

זאי גאון דגם אחר עדיין דין יום עליה.

מאי וטהר טהר גברא. ור' יהושע סבר ביאת אורו הוא ומאי וטהר טהר יומא, ואין בניניהם שיעור שאפשר להיות שיעור אחר אלא ר' מאיר דיהיב שיעורא קודם שיעורא דר' יהושע כשיעור מבילה. ור' חנינא אומר דלא תלי שיעורא בתחלת הלילה אלא שעת שכיבה ואין דרכן של בני אדם לישוב בתחלת הלילה אלא משעה שהעני נכנס לאכול פתו לאחר שמשפר עם שכניו. ורבי אחא משעה שבני אדם נכנסין להסב שהוא מאוחר יותר לפי שמספרין בתחלת הלילה ברחוב העיר על פתחיהן זה עם זה, וכיון שכן אי שיעורא דרבי חנינא קודם לשיעורא דרבי יהושע אין לך שיעור אחר לתלות בו אלא שיעורא דרבי אליעזר שהוא ביאת שמשו. ולכל הפירושוין נראה לי דלאו דוקא נקט היינו דרבי אליעזר שהוא הדין דהוה מצי למימר היינו רבי מאיר שאף הוא קודם לרבי יהושע אלא כיון דרבי אליעזר קדים בברייתא תלא ליה בדרבי אליעזר והוא הדין בדרבי מאיר.

ומ"מ לדברי רבינו האי גאון זצ"ל נמצינו למדין דשעה שקדש היום תחלת השקיעה דהיינו ביאת שמשו ואם כן לא נפרש שקדש מעצמו אלא שראוי ליקדש שהוא זמן הראוי לתום קדש מן החול, והשחא ינחא לי אמאי לא אמר דילמא שיעורא דעני קודם ולא היינו רבי אליעזר אלא שיעורא דרבי חנינא משעה שתשקע החמה דהיינו ביאת שמשו. אבל מה שפירש רש"י ז"ל משעה שקדש היום דהיינו בין השמשות קשיא לי דילמא שיעורא דעני קודם כדאמרן. וי"ל לפי פירוש רש"י ז"ל אי איתא דרבי חנינא יהיב מעמא בביאת השמש לא הוה נקט ליה בההוא לישנא דשעה שהעני נכנס לאכול פתו דשקיעת החמה ידעה טפי ומתפרסם לכל טפי משיעורא דעני. אבל מ"מ מהבא איכא למשמע דליבא תנא דס"ל מפלג המנחה ואפי' רבי יהודה גופיה דאי איתא דילמא היינו שיעורא דעני. וי"ל דהא לא אפשר דעני ודאי לא מקדים כולי האי משום דמשחבר הוא אצל אחרים ואינו נכנס עוד לאחר השקיעה מזה, עכ"ל הרשב"א ז"ל צריש צרכות:

ובתוס' הרא"ש נמי הציא הך תשובת רבינו האי גאון רק מוסיק על זו וכמעט וז"ל, וחיב האי גאון פי' דחלוקתם של הני רבנן שנחלקו בברייתא כל חדא וחדא תלויה בדבר, דר' אליעזר דאמר משעה שקדש היום סבר ובא השמש ביאת שמשו הוא דהיינו תחילת שקיעתו ומאי וטהר טהר גברא, וקדש היום ר"ל שהוא ראוי לקדש שהוא זמן הראוי להוסיף מן הקדש אל החול ולא בבה"ש שהוא חצי מיל" וכו', עכ"ל. והנה צמה שמוסיף לפרש דנציו דלא מיידי ציה"ש שהוא חצי מיל, ר"ל כיון דפליגי תנאי ננס' שצמ מתי הוא ציה"ש, דר' נמתי אמר שהוא משתקע החמה כדי מהלך חצי מיל, ולר' יהודה אינו לילה אלא ג' רבעי מיל, ולר' יוסי לא מתחיל ציה"ש ידי' עד דשלים ציה"ש דר' יהודה ואינו אלא כהרף עין. ופליגי אמוראי בדברי ר' יהודה מתי מתחיל ציה"ש ידי', רצה אמר משתקע החמה ונמשך ג' רבעי מיל ורבי יוסף אמר דלא מתחיל עד שעבר חלק א' מיי"צ שנמיל אחר שתשקע החמה ונמשך לפי"ז רק חצי מילתי מיל דעל סוף הזמן שהוא לילה לא נחלקו כלל: והשחא

עוד לישנא דרשב"א שהביא פירוש רב האי גאון, ומשם עיקר הראי' דלרב האי גאון אין ביה"ש מתחיל בתחילת השקיעה.

תשובת רב האי שברשב"א הובא נמי בתוס' הרא"ש עם יתר ביאור דביה"ש לא מתחיל משקיעה"ה.

שכתבו דביהש"מ חצי ודרא' דאחר תחילת קיעה עדיין יום הוא.

והשתא מה דאמר כאן דציה"ש הוא חצי מיל, י"ל כמו שהביא הגר"א כאן ברש"י ו"ל דג"כ כתב כזה וגרס "יומא" מחצי מיל, או דבא לומר לכלל הפחות הוא חצי מיל, כדי להשמיענו דס"ל דציה"ש ממחיל משחשק החמה כר"ג ור' יהודה ודלא כר' יוסי. צ"ן כך וצ"ן כך נמלא דאין זמן של משחשק החמה דהתם כמחילת השקיעה דכאן, דהא כתב דמחילת השקיעה הוא הזמן הראוי לתוס' שבת ואין זה ציה"ש שמחיל רק משחשק החמה. א"כ דברים צדוקים מללו דלכונ"ע לא מחיל ציה"ש ממחילת שקיעה"ה לפי חשו"ר"ה גאון הג"ל, אלא לאחר שקיעת עגולת החמה עדיין יום הוא עד זמן משחשק החמה של פ' צמה מדליקין. וי"ל דלפי"ו נקט ר"ה גאון כאן לשון של "מחילת" השקיעה ולא אמר לשון של שקיעה"ה סתם:

אולם יש להסביר מה הוכיחו הראשונים ו"ל לפרש כן בדברי ר"ה גאון, ולאמר דקידוש היום לא מייירי כדברי רש"י ציה"ש שקדש מעלמו, רק שמייירי בזמן שהוא עדיין ודאי יום והוא שראוי לקדש כדי להוסיף מחול על הקדש. ואין לומר דאמרנו כן בשביל דאלו לשיטתם, דהם עצמם ס"ל כר"ת דחרי שקיעות הן ולא מחיל ציה"ש עד אחר ג' מילין ורבעי ממחילת השקיעה, וכמו שפירש הרשב"א כאן לעיל מיני' וכן הביא צמח"דשו"ע על פרק צמה מדליקין, וגם הרא"ש פירש כן צפ"ק דמעניית. חדא, דהא הרשב"א מקשה שם על ר"ת מירושלמי ריש ברכות והניח צ"ע, ואע"פ דאפי"ה נקט עיקר כש"י ר"ת, אבל לא ה"י דומה בשביל זה כל המולקים עליו. ועוד, דבאמת לא פירש הרשב"א את חשו"ר"ה גאון כשיטתו רק על ש"י ר"ה גאון עצמו, כמו שמוכח מסוף דבריו לענין פלג המנחה. וכתב שם דא"א לומר שיעורא דעני הוא מפלג המנחה, דודאי לא מקדים העני כולי האי ולא נכנס עד לאחר השקיעה. ואי איתא כמו שכתב הרשב"א בעצמו לעיל מיני' צריש מליחין דאין צ"ן פלג המנחה לשקיעה"ה אלא שעות מיל והוא ג' מינוטין, וזהו בשעה שכבר הגיע עגולת השמש לאופק ומחילת השמש לשקיע כולו, למה קורא על זמן זה שהוא מוקדם כולי האי לפני השקיעה. אבל כיון דפירש על דעת ר"ה גאון נישא, דהא הביא המרדכי בשמו צפ"ד דברכות דזמן חפלת מנחה הוא עד השקיעה ואתרוי זמן מעריב. נמלא דפלג המנחה הוא שעה ורבעי קודם השקיעה, וזהו באמת מוקדם ציומר. חזינן דפירש הרשב"א דברי ר"ה גאון לא על דעת עצמו רק על דעת ר"ה גאון בלבד. א"כ הי"ג א"א לומר דפירש דעת ר"ה גאון כש"י ר"ת הואיל ואיהו גופא ס"ל כן. וצריך לדעת לפי"ו מה הוכיחו הראשונים לפרש כזה דברי ר"ה גאון במשנה הנ"ל דר' אליעזר מייירי מתוס' שבת: **ל**

והנה הרשב"א גופא הסביר דבריו צמה שכתב ח"ל נמצינו למדין דשעה שקידש היום תחילת השקיעה דהיינו ביאת שמשו וא"כ לא נפרש שקדש מעצמו אלא שראוי לקדש וכו' עכ"ל. והיינו כיון דסביר ר"א ציאת שמשו וטורא גברא, א"כ עדיין ודאי יום הוא לכל שאר דיני תורה חוץ מתרומה דלענין זה לאחד לילה הוא מגזירת הכתוב, וכן הוא נמי לענין ק"ש לפי ר"א. ולפי מה שפירשתי לעיל בצימון א' מהאי פירקא, א"א לומר דמחילת אז זמן צ"ן השמשות שהוא ספק יום ספק לילה, והיינו שהוא ספק שמשא הוא זמן שי"ש לזון עליו אם כבר הוא ציאת אורו וטורא יומא. וכיון דסביר

כזה דרב האי גאון פירש א טיורי מתוס' שבת, וגם קאי רק כר' יוסי או גם כר"ג ור"י.

ר"א דעל זמן תחילת השקיעה אמרינן טורא גברא, א"א לומר שוב שג"כ מספקא לן אי הוא נמי זמן ציאת האור וטורא יומא. ממילא מוכח דליכא שום צד ספק לומר שהוא לילה וממילא לא מחיל צ"ן השמשות עד זמן מאוחר ממנה. וזהו מה שהוכיחו הראשונים לומר כן דמשקדש היום מייירי מתוספות חול על הקודש ולא בזמן צ"ן השמשות:

אבל עדיין אינו מוכח מזה דצ"ן השמשות דר' יהודה שמחיל משחשק החמה, דזה הזמן הוא מאוחר משקיעה"ה. דלעולם י"ל דמה דר"א אמר דאף אחר השקיעה יום הוא, משום דאלו בשיטת ר' יוסי דצ"ן השמשות דידי' הוא כהרף עין אחר דשלים ציה"ש דר' יהודה, אבל אפשר דלר' נחמ"י ור' יהודה באמת מחיל ציה"ש ממחילת השקיעה, וכן נמי לר' מאיר לפי מה דסד"א מעיקרא. אבל האמת יורה דרכו לכיון דהך ילפומא של וצא השמש וטורא דרשה גמורה היא א"א לומר כן, דהא גם הני תנאי דפליגי אר' יוסי בזמן ציה"ש ילפי מהאי קרא זמן לילה שהוא ציאת האור וטורא יומא, וכמו שהביא הגר"א צהדיא צציאורו, וכן הוא נמי במשנות הגאונים כמו שיבאר צס"ד להלן. וזהו מה שהוסיף בתוס' הרא"ש דמחילת השקיעה הוא מוקדם מזמן ציה"ש דחזי מיל שמחיל רק משחשק החמה, כי גם ר"א יכול לומר דבריו לפי דברי ר"י ור"י צפלוגמא של זמן ציה"ש, דדבר זה אינו חלוי על מחלוקת צ"ן ר"י עס ר"י ור"י:

ובלא"ה א"א לפרש דציה"ש דר' יהודה ממחיל עם מחילת השקיעה, ומה דאמר ר"א דאזו זמן עדיין יום הוא ולא ציה"ש, משום דאלו בשי"ר יוסי דאמר ציה"ש כהרף עין לאחר דשלים ג' רבעי מיל של ר' יהודה. חדא, דטעמא דר' יהודה מה דמקשה על ר"מ והלא כהניס מצעו"י הם טובלים משם דה"י סבר דר"מ קיימא בשיטתו דר' יהודה עצמו לענין ציה"ש. ומהאי טעמא גופא מסתבר לומר דה"י סבר דגם שאר התנאים סבירא כן, דאי ר' יהודה ה"י מודה מעיקרא דר"א קאי דוקא בשיטת ר' יוסי, למה ה"י ל"י הו"א דפליגי ר"א ור"מ גם צענין ציה"ש מלבד מה דפליגי אי טורא משמע טורא גברא או טורא יומא, ובשביל זה מקשה על מה שאמר ר"מ. אפשר דגם ר"מ קיימא בשי"ר יוסי כמו שהשיב לו בסוף ואלו לא ה"י קשה מידי. אבל אי ה"י ס"ל לר"י מעיקרא דכו"ע קאי בשיטתו לענין ציה"ש, ה"י נישא מאי דס"ד ל"י מעיקרא דגם ר"מ ס"ל כוותי':

ויש עוד להביא רא"י דא"א לומר דר"א אול דוקא בשי"ר יוסי, ומחמת זה לא ה"י מחיל ציה"ש ממחילת השקיעה. דניחוי אגן, הא פירש רבינו האי גאון דר"א סבר טורא גברא ור' יהושע סבר טורא יומא. ולא ה"י קשה מידי לר' יהודה על ר"א דזמן דידי' הוא מצעוד יום אע"פ שהוא קודם ציה"ש, והיינו משום דר"א סבר טורא גברא והוא לילה לפי"ו לענין תרומה כמו שפ"י ר"ה גאון ו"ל, ולא שייך לומר שנקרא מצעוד יום. וא"כ למה פריך אר' מאיר והלא כהניס מצעו"י הם טובלים, דילמא גם ר"מ קאי בשיטת ר"א ואמר טורא גברא והוא לילה לדין תרומה משקיעה"ה. ומה שקורין את שמש אפילו קודם מחילת השקיעה בזמן טבילת הכהנים בזמן מועט קודם לילה של תרומה אין בכך כלום, דהא במסנהא דאמר ר"מ דאיהו אול בשי"ר יוסי ג"כ קורין את שמש בזמן מועט קודם הלילה ולא קשה מה שהוא מצעו"י

יבואר למה א"א ל"י קאי רק לר' יוסי ור' יהודה ה"י ביה"ש כ"פ השקיעה.

עוד בענין הנ"ל דה"י קאי אפילו לשי"ר

עוד בענין הנ"ל להוכיח רב האי גאון דש"י כשקיעה"ה קודם ב"ר

בעזה"ש

עזרי מעם ה' עושה שמים וארץ

ספר

ישראל והזמנים

על עניני זמני היום והלילה
ומצות התלווים בהם

ח"ב

הנקרא "שרגא לחיים" בו יבואר זמן בין השמשות וזמן הלילה לשיטות השונות שבהו"ל ובראשונים, ובעיקר יאיר נתיב במחלוקת ר"ת והגאונים.

ח"ג

יכול מבלאות של הזמנים המדויקים לכל יום ויום, לפי השיטות השונות שבהו"ל ופוסקים, ומפחתי לו מבוא אשר בו יתבארו בקצרה ובראשי פרקים מקור מוצא כל שיטה ואופן החשבון

כל אלה חוברו יחדיו בעזרת ד' יתברך ויתעלה

ע"י הצעיר באלפי

ישראל דוד הארפענעם

רב דביהמ"ד "ישראל והזמנים"

ומו"צ בבית הוראה שע"י התאחדות הרבנים

מח"ס ישראל והזמנים ג"ח, שו"ת ויברך דוד ב"ח

ס' חינוך ישראל, שו"ת מקדש ישראל, ס' נשמת ישראל

שו"ת נשמת שבת ד' חלקים, וש"ס

נדפסה פעם ראשונה שנת תשמ"ד

שנת תשמ"ב לפ"ק

*

מהדורה חדשה מורחבת

"דפוס הכתב"

ורבים רצו למרץ דר"ת מיירי מהמדינות הרחוקים יותר לצפון העולם (מן ארץ ישראל) שידוע שכל מקום כל מה שהוא רחוק יותר לצפון שם שיעור הנשף (הזמן שבין שקעה"ח לזאה"כ) מתארכת, אבל בא"י גם ר"ת מודה ללא צעין שיעור הילוך ד' מיל לזאה"כ (ולקמן נדבר באריכות משיטה זו), אבל כבר כתבו האחרונים דזהו דבר בטל לומר כן, שהרי ר"ת כתב כן ליישב סתירה דברי רבי יהודה שבגמ' והרי תנא בארץ ישראל קאי, א"כ מה דקאמר רבי יהודה במס' פסחים דיש שיעור הילוך ד' מיל בין שקעה"ח לזאה"כ על כרחך דיבר מאופק ארץ ישראל, וכן רצא ורצה דאיפלגי במס' פסחים שם דרו צבול שהוא שוה בערך לארץ ישראל במדת ריחוקו מקו המשווה (בערך ל"ב מעלות), ועוד דבגמ' שם במס' פסחים (דף ג:) מפורש שיעור הילוך מ' מיל ציוס בעיר מודיעים ומודיעים בארץ ישראל הוא ודו"ק, א"כ הדרא קושיא לדוכתא דבחוש רואין בארץ ישראל כוכבים למאות קודם עבור שיעור הילוך ד' מיל כנ"ל, עוד הוקשו דא"כ למה לא תי' ר"ת סתירה דברי רבי יהודה אהדדי בפטות דהגמ' דמס' שבת מיירי מאופק א"י, והגמ' דמס' פסחים מיירי מאופק צרפת (מקומו של ר"ת), וצויתר קשה היאך סתם המחבר צסי' רל"ג (פ"ב) דזמן ראיית ג' כוכבים מותר במלאכה צמוצ"ש הא בחוש רואין ג' כוכבים לפני עבור שיעור הילוך ד' מיל מהשקיעה, והא צשו"ע (סי' רס"א) סתם המחבר כשיטת ר"ת דזמן לילה הוא, צעבור שיעור הילוך ד' מיל משקעה"ח, ואין לומר שבסי' רל"ג חזר צו המחבר ממה שפסק צסי' רס"א כר"ת (כמו שראיתי באחד מן האחרונים) דזה אינו שהרי גם צסי' רל"ה (הקודמת לסי' רס"א) סתם המחבר

תחא שיהא א ז"ל זיה צה"ח (עי' ק ו' מזה. אונים דהא "משחשקע נבואר שם (שהוא) א' ינוט) הוא ציהשמ"ש f. צדצרינו הוא שאמר אין רואין ן והכסיף ועה אחר ך (ישראל). ידיה זמן צור הילוך יאין בא"י על הפחות ה' לחשבון י המקובל זהר (שהוא צ בדברינו זמה שהיה לפי ערך ות השמש ודוק.

לענין זאה"כ לקר"ש של ערבית שזאה"כ הוא צומן ראיית ג' כוכבים, ואפ"ה פסק אח"כ צסי' רס"א כר"ת, משמע דשני השיעורים מתאימים זה עם זה וקשה כנ"ל.

→ ישוב סימן דצאת הכוכבים (באופק א"י) לשיטת הגאונים

א) **בספר** דברי יוסף (מאמר דרך מצוא השמש דף ס"ד) כ' דלשיטת הגאונים ז"ל לזאה"כ דרבי יוסי ודשמואל הנ"ל הוא מופלג הרצה משעה שהכסיף העליון והשוה לתחתון (ע' מוס'). והשיג על הגר"א שכו' (צסי' רס"א) לזאה"כ בא"י הוא אחר עבור ג' רבעי מיל מהשקיעה (וכמו כן ז"ל ללא כחוס' והרא"ש דיש רק זמן מועט פחות ממהלך נ' אמה משעה שהכסיף העליון והתחתון לזאה"כ), וכ"כ צס' ציהשמ"ש (טוקזינסקי), אבל צס' קצות השלחן (ח"ג צסדר הכנסת שבת) חולק עליו שאינו מופלג ממנו כדמוכח פשטות לשון הגמ' דלאחר שכלתה ציהשמ"ש דרבי יהודה מחיל ציהשמ"ש דרבי יוסי.

ב) **בספר** זין השמשות (טוקזינסקי - פ"ב) תירץ דלרבי יהודה אינו מחיל ציהשמ"ש משקיעת החמה (גרידא) אלא משעה שפני מזרח מחיל להאדים (וזה כוונת הגמ' צאמרס משחשקע החמה "כל זמן" שפני מזרח מאדימים) ולאחריו שיעור הילוך ג' רבעי מיל הוו זאה"כ (ועיי"ש דפני מזרח מאדימין היינו מזרחו של חמה צנד מערב הכיפה), וכיו"צ בזה כ' צס' אור היום (סי').

ג) בקצות השלחן תי' על פי דברי התניא דזמן שקעה"ח הוא משעה שאין רואין החמה מעל ראשי ההרים והוא 4 מינוט אחר

שקיעת גוף החמה, וגם ללאה"כ דרבי יוסי נמשך 2 מינוט, ובצירוף שיטת המניח דמהלך מיל הוא 24 מינוט נמצא דג' רבעי מיל הוא 18 מינוט נמצא דבס"ה זמן ללאה"כ הוא 24 מינוט אחר שקיעת גוף החמה וזה יכולים להתאים עם המניחות.

← (ד) יש שכתבו לתוך דבאמת זמן ציהשמ"ש של רבי יוסי נמשך קצת זמן (ומדק"א שהוא כהרף עין הוא לאו דוקא) [וכדכתבו באמת כמה ראשונים ע' וצפ"י הר"ש עמ"ס זצ"ס (סופ"א)].

← (ה) ב"ם' אור מאיר תי' דלהגאונים משתשקע החמה אינו שקיעת גוף עיגול השמש אלא שקיעת והרורי החמה (שלאחר שקיעת עיגול השמש) ולתרתיו שיעור ג' רבעי מיל הוא זמן ללאה"כ.

← (ו) ב"ם' זמני היום בהלכה כ' דלהגר"א משערין ג' כוכבים לפי ראיית הבקי שיודע מראש מקום הכוכבים ואיפה להציע, וכשמסתכל שם היטב היטב יראה באמת ג' כוכבים צירושלים 15 דקות אחר שקעה"ת, אף שלאיש דעלמא שייציע על פני השמים לא יראה או שום כוכב (ובחורף הבקי רואה ג' כוכבים 18 דקות אחר שקעה"ת, ובקיץ 21 דקות משקעה"ת).

← (ז) הגר"א ז' מעלנר ז"ל (במשו' שבסו"ס ציהשמ"ש) כ' שחש הראות שלנו חלוש לגבי הדורות הראשונים (ע' ברכות דף נד:) ואולי באמת בדורות הראשונים כבר ראו ג' כוכבים בשיעור ג' רבעי מיל, אבל כבר כתבו שאין לסמוך על ספרות כאלו בחשש איסור סקילה (להקדים לעשות מלאכה במוצ"ש על סמך

(זה) ע' במאמרו של הגר"מ שלעזינדער ז"ל בס' הזכרון אש תמיד.

L

סימן ב'

ביאור במהות הכוכבים ומקומם ברקיע

ישוב סימן דצאת הכוכבים לשיטת ר"ת (באופק א"י)

א) ב"מ' שבת (דף לה:): אמרין דכוכבים אלו אינם כוכבים גדולים הנראים ציוס וגם אין הכוונה על כוכבים קטנים שאין נראין אלא בלילה, אלא כוכבים ציונים, ומתקשו החוס' (בדף ל"ה ע"א ד"ה תרי) דכיון דלילה תליא בצאת הכוכבים, א"כ כמה נחלקו רבי יהודה ורבי יוסי בזמן ציהשמ"ש, וחילאו דכיון דמשערין רק בציונים על כן פליגי דלרבי יהודה מספק"ל בכל הכוכבים הנראים משקעה"ת (שקיעה שניה כמפורש שם בחוס') עד שהכסיף העליון אש הם ציונים או לאו וכו' עכ"ל, הרי מבואר בחוס' דאף שכבר נראין ג' כוכבים, והיה מקום לומר שהם ציונים (והוי לילה), אפ"ה מספק"ל אש הם ציונים, ועל כן סמך עצמו רבי יהודה רק על שיעור דהילוך ג' רבעי מיל דאז ודאי כבר נראין הכוכבים, א"כ אף אנו נמי נימא דאף שנראין הרבה כוכבים ומדמין אנו לומר שמהם הם ציונים אכתי מידי ספיקא לא נפקי שמהם הם גדולים ואין אנו סומכין רק על שיעור משיכסיף העליון והתחמון שהיא ג' רבעי מיל לאחר שקעה"ת, וכ"כ הפמ"ג בס' המגיד (אבות

פ"ד מ"ה) דאף שראין בו מיל אין אנו

מהו כוכבים ציונים
 ב) כתב הרמב"ם צפ"י ו
 שבת) לפי נוס
 במהלכ"ה (פ"ב מהל' קד
 ט') דכוכבים ציונים אלו
 ובאורה עיי"ש. וביאור זה
 כוכבים, א) יש סוג כוכבים
 נמדדת ע"י ריבוי כמות
 בשטח, שהגדול בכמות חש
 בכמותו הוא כוכב קטן,
 כוכבים אשר גדולס וקוט
 דהיינו כמות אורה, דיש בו
 חוק, ויש כוכבים שמי
 הרמב"ם להשמיענו דציוני
 שהיה ציונים משני הסו
 שהיה ציוני בכמותו וציונו
 פי ד' הנ"ל ביאר בשו"ת
 ספרד בשנת ת"מ לפ"ק.
 דאין אנו יכולים לסמוך על
 כוכבים ציונים או אף כ
 דשיעור ד' מיל, דדילמא ה
 הגדולים באורה ועל כן ה
 כוכבים אלו כיוונו חז"ל, ו
 יראו עד זמן רב אה"כ
 השיעור שנתנו חז"ל שהו
 הילוך ד' מיל

ג) המניח בסידורו העתי
 הנ"ל, אלא שהוא כ
 שראל רואים לאחר שו
 (ראשונה כשיטת הגאונים)
 בגדולה ובאורה עיי"ש, ל

סדור
תורה אור
 תפלות ישראל

על פי נוסח הקדוש האר"י ז"ל

עם כל הדינים והמנהגים, כאשר יסד והכריע אדמו"ר
 כקש"ת מהור"ר שניאור זלמן זצ"ל מק"ק לאדי
 בעל התניא והשו"ע

כמו שנדפס בשקלאב וקאפוסט בחיי הרב המחבר ז"ל, ובהוצאה זאת
 הוסרו כל השבושים שנפלו בו ברבות ימים בדפוסים שונים. והוגה
 בתכלית הדיוק

גם נלווה עליו תורה אור מראה מקומות לפסוקי תנ"ך

ועוד לו חלק שני הכולל

כל הענינים שלא היו בסדורים הראשונים שנדפסו בשקלאו
 וקאפוסט ואח"כ נתפשט המנהג להכניסם בסדורים

יוצא לאור על ידי

הוצאת ספרים "קה"ת

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות וששים לבריאה

יובל שנים לנשיאות כ"ק אדמו"ר זי"ע

סדר פדיון הבן

וכפונתו האב לבטן הפדיון מנכר האב .

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו
 וצונו על פדיון הבן :

ברוך אתה יהוה אלהינו מלך העולם שהחיינו וקיימנו והגיענו
 לימן הזה :

יש שכתבו לעשות מעודה ואם יש עם יין עשה הפדיון בחוך הסעודה אחר המזלזל ומנכר הכתן על
 כיון מיד אחר הפדיון ואם אין עם יין עשה הפדיון שלא בחוך כסעודה ולאו מנכר הכתן על שאר
 משקים וסעודה זו היא סעודת מצוה :

סדר הכנסת שבת

76 מאד

מאד צריך לזהר בהדלקת נרות להדליק קודם שקיעת החמה שקיעה
 הנראית דהיינו בעוד השמש זורח בראשי האילנות בשדה בארץ
 המישור שאין שום הר בסערב או בראשי גנים הנבוהים בעיר ולא לעשות
 אה"כ שום מלאכה כלל כדי להוסיף מחול על הקדש מעט כי אחר סילוק
 וביאת האור מראשי האילנות ונגים הנבוהים בכמו ד' הלקי ששים משעה
 (שקודין מינוטין) אזי היא שקיעה האמיתית שהוא סילוק וביאת האור
 מראשי ההרים הנבוהים שכא"י ואז הוא תחילת זמן ביה"ש לר' יהודה
 בכרייתא ופסקו בגמ' הלכה כמותו בכניסת שבת לחומרא לפי שהוא ספק
 של תורה באיסור כרת וסקילה ח"ו ולא כר' יוסי דאמר שתחילת זמן ביה"ש
 הוא בסוף ביה"ש דר' יהודה שהוא בכדי חומש שעה וחצי חומש משעות
 השוות (שהן כ"ד במל"ע והן י"ח מינוטין) אחר השקיעה האמיתית בימים
 השווים שהם ימי ניסן ותשרי בא"י ואז הוא ודאי לילה לר' יהודה ומשך זמן
 שנמשך ביה"ש דר' יוסי הוא מועט מאד דהיינו ערך ב' הלקי ששים משעה
 לכד כי בשליש שעה משעות השוות אחר שקיעה האמיתית הוא ודאי
 לילה גם לר' יוסי בא"י בימים השווים (כמ"ש בסמ"ג בהל' תרוסה) שאז הוא
 זמן צאת ג' כוכבים בינונים בא"י בימים אלו וגם בכל החורף כמעט דהיינו
 שאז כשהרקיע במהרתו והאוויר זך נראים אז ג' כוכבים בינונים לוכי הראות
 מהאצטננין הכקיאים בנודל גוף הכוכבים כולם ברקיע (וכמ"ש בתשו' מהר"ט
 ב"ב בשם ר"י) ובגודל אורם ויודעים שאלו ג' הנראים להם הם בינונים בנודל
 גופם ברקיע וגם באורם (וכמ"ש הרמב"ם בפ"י המשנה) והם אינם נראים לעולם
 לפני שקיעה האמיתית משא"כ בנדולים מהם בגופם או באורם שנראים לפעמים
 לפני שקיעה האמיתית כשהאוויר זך והקטנים מהם בגופם או באורם אינן
 נראים עד לאחר זמן מה יותר משליש שעה אחר שקיעה האמיתית וכה
 שנראים לפעמים כוכבים קטנים מאד מקודם לשליש שעה אחר השקיעה
 בא"י (וכפי ערך זה במדינותינו) הם באמת גדולים ברקיע אלא שלמדאית
 עינינו נראים קטנים (כמ"ש כתשו' ר"י במהר"מ ב"ב שם והובאה כ"י ביו"ד
 סי' רס"ב ודלא כש"ך שלא ע"ש רק כב"י) ובמדינות אלו זמן צאת ג'
 כוכבים בינונים בימים השווים הוא בכמו הצי שעה בקירוב אחר שקיעה
 האמיתית שהן ל"ד הלקי ששים בקירוב אחר שקיעה הנראית בליל צח
 שהאוויר זך וכן בכל החורף כמעט (שבמרחשון של חדשי החמה פוחת
 מעט

הערות כ"ק אדמו"ר שליט"א (תחלת סדר הכנסת שבת): שקייט בשו"ת מנחת אלעזר ח"א כג.

מעט כתשרי שנראים אז נ' כוכבים בכחצי שעה אחר שקיעה הנראית ובסבת עורף מעט על תשרי ובאדר חוזר ופוחת מעט כבמרחשון ובניסן חוזר להיות בשונה עם תשרי (עי' בס' אילים במעין חתום) ופסקו בנמרא הלכה כר' יוסי לחומרא כמו ביציאת שבת וק"ש של ערבית וכיצא בהן שאינו ודאי לילה עד צאת הכוכבים הבינונים בגודל גופם בריקיע ובאורם ולפי שאין אנו בקיאים בהם לכך צריך להחמיר בקיץ לענין ק"ש של ערבית עד שעה שליכה אחר השקיעה ובכו"ש להוסיף אח"כ מעט מחול על הקדש ובחורף שהימים קצרים ורבתה המכשלה מאד בנשים להדליק נר שבת אחר השקיעה וגם באנשים ע"ה וקלי הדעת בכלאכות אחרות צריך להודיעם שהוא איסור גמור של תורה ולהוכיחם בדברים רכים וקשים אולי ישמעו לו אבל אם יודע שלא ישמעו לו לא יוכיחם ולא יודיעם כלל וכלל כי כוונתו שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים כדאיתא בנב"י גבי תוס' יוה"כ והיינו דווקא תיכף אחר השקיעה עד סמוך לחצי שעה אחר כך כי אז בקרוב לחצי שעה אחר השקיעה בחורף חובה של תורה למחות בידם ביד חוקה בעונשים ונידוים אם לא ישמעו שבדואי איסור של תורה אין אומרים מוטב שיהיו שוגגים וכו' ובקיץ השיעור משהנה לפי החדשים מנטיית המדינה לצפון העולם וחסרון ידיעה בזה אינו נקרא ספק בזה ולכן צריך להחמיר ולמחות בכל תוקף במדינות אלו: גם בקיץ בכחצי שעה אחר שקיעה האמיתית עכ"פ ויש אומרים שספק של תורה דינו כודאי איסור של תורה לענין זה ולכן צריך למחות בכל תוקף בין בקיץ בין בחורף תיכף אחר שקיעה האמיתית שהוא תחלת ביה"ש דר' יהודה ולא אמרו בנב"י מוטב שיהיו שוגגים אלא לענין תוס' מחול על הקדש ולא לענין עצומו של יום אפי' לספיקו וכן עיקר להחמיר בשל תורה אבל לענין הפילת המנחה עדיין מר"ם אין למחות ביד המקילין בין בחול בין בשבת ובפרט בשעת הדחק בימות החורף שהיום קצר וכמו שמצינו שהתירו חכמים איסור שבות מר"ם בביה"ש בשעת הדחק ולצורך מצוה עוברת (אבל אין לסמוך כלל להקל עפ"י מ"ש הרב"י בש"ע הל' שבת בשם י"א והיא דעת ר"ת וסיעתו שעד כדי הילוך ג' מילין ורביע שהוא קרוב לשעה בינונית אחר השקיעה הוא יום גמור ואח"כ מתחיל ביה"ש דר' יהודה והוא כדי הילוך ג' רבעי מיל שאז הוא זמן צאת הכוכבים ולילה ודאי כמארז"ל שמשקיעת החמה עד צ"ה הוא כדי הילוך ד' מילין כי כבר חזר בו הרב"י בש"ע י"ד הל' מילה ופסק בפשיטות דאחר השקיעה כיד הוא ביה"ש וכ"פ הש"ך שם וכ"פ הפר"ח לאו"ח סי' תרע"ב ומעמם ונמוקם עמם כי ר"ת וסיעתו יחידאי נינהו נגד הגאונים הראשונים רב שרירא רב האי בנו (הובא לשונם בתשו' ר"מ אלשקר סי' צ"ו) ואחריהם רבינו חננאל (בש"ל) והר"ף והרמב"ם והראב"ן וסיעתם ונגד ר"י בעל התוס' ובעל העיטור וסיעתם ואינהו בתראי וחלקו על ר"ת וכ"כ הרא"ש בשם הררי: ומה גם כי דעת זו היא נגד החוש ופליאה נשגבה שהרי שיעור ד' מילין מהשקיעה עד צ"ה שבדברי רז"ל בנב"י מבואר שם בפ"י בנב"י שהוא שיעור א' ממש כשיעור ד' מילין שמן ע"ה עד נץ החמה ובעת עליית ע"ה נראה בעליל שהריקיע הוא מלא כוכבים ולא נ' כוכבים בלבד וככה הוא ממש ודאי בסוף הילוך ד' מילין אחר השקיעה אבל זמן תחלת הלילה לענין מצות של תורה שהוא בצאת וראיית ג' כוכבים לבד ודאי שהוא מוקדם הרבה לזמן צאת וראיית כל הכוכבים כמו שנראי בעת עליית ע"ה ועוד יש פליאות עצומות מהחוש על דעת זו וגם ראיות רבות ועצומות מסוגיות התלמוד לדעת הגאונים הנם שאין דבריהם צריכים חיזוק כנודע שדבריהם קבלה):

והן קצת אזהרות והערות להרי מגדולי הראשונים יש בהן: **שלא** לסמוך על היתר הנרוג להוציאו ע"י כף ולשאוב ואיסור סקילה ח"ו. ואין תקנה ינפח עליו ברוח פיו עד שיצא יסרו וישפך ממנו עד שיפול ה שאוחו בידו הבוס עם המשקד פסולת ומותר כדי לשחות מיד ע"פ הרושב לא יזרקנו ע"י כ **ליזרק** מאד שלא לאכול בשב בשרכיטין שלהם כי ו ספרק לר"ה שהוא תולדת הרש מהשרבים על ידי הבישול וא לעצמו גם בסין קטניות (שקורי לאכיל **טוב** למנוע מלאכול אנווים ולה בעוד שהפרי מונח בקליו משום בורר פסולת מאוכל מ"ם בין תחכות פרי או בין שלמי פסולת מתוך אוכל אלא יברור ו הקליפות מונחות לבדן בלי שום כנודי **אעפ"י** שאין בישול אחר ביי בו משום בישול אחר במאר שלא להחם בשר או עני עד שהו"ם בו משום איסור כ צוקער כי מאחר שהצוקער נמח אף שנתבשל תחלה שמאחר ש לפי חילוק הדעות שבש"ע ש

סדר

לומריס כדו נכל ערנ טנת קודס **א הדין ליהנה פייטוב** **אָשֶׁר נְאֻלָּם מִיד** **מִצְפֹּן וּמָיִם: ד תָּעוּ בְּנֵי** (א) פסליס ק

21

MENDEL GOTTESMAN
LIBRARY

אור ישראל

קובץ לעניני הלכה ומנהג

JUL 19 2006

מס' 1
מחיר 10
מס' 1

מכון אור ישראל
דרכי ישראל דוב מזולעדניק זנקלדיז

♦ מאנסי גיו יארק ♦
תמוז תשס"ז • שנה יא גליון ד (מד)

הרב יעקב סנגאוי

ר"מ בישיבת תומכי תמימים ליובאוויטש, קרית גת

שיטת הרב בעל התניא בשקיעה וצאת הכוכבים

74 א. המקורות הנכונים להרב בעל התניא

שיטת אדמו"ר הזקן הרב בעל התניא, ביסוד הכנסת שבת' שבסידורו, נידונה בספרים שונים, תוך חיפוש מקורות להסברת שיטתו בענין השקיעה וצאת הכוכבים.

למעשה, הרוצה להבין את שיטת אדמו"ר הזקן, יעיין היטב ביסוד הכנסת שבת', וינסה ללמוד מתוך הדברים והמקורות שהובאו ע"י אדה"ז [=אדמו"ר הזקן].

אין צורך, למצוא מקורות אחרים, כפי שעשו זאת: הר"י לוי ב"זמנים כהלכה" עמ' יז, הר"י מנת ב"זמני ההלכה למעשה" עמ' לד-לה, ועוד. אדרבה, המקורות שהביאו, אינם שייכים כלל לשיטת אדה"ז.

לקמן, נתייחס בעיקר למקורות שהובאו ב"זמנים כהלכה" עמ' יז, בענין איחור השקיעה האמיתית.

ראיה א': שבת לה: — "אמר ר' חנינא הרוצה לידע שיעורו של ר' נחמיה יניח חמה בראש הכרמל". מזה הסיק שמשמע קצת דשקיעת החמה משערים בראשי ההרים.

ראיה ב': ירושלמי ברכות פ"א ה"ב — "עד הנץ החמה רבי זכדיה... כדי שתהא החמה מטפטפת על ראשי ההרים". ומסביר היות שעובי הרקיע שווה בכוקר ובערב א"כ גם שקיעת החמה משערים בראשי ההרים.

ראיה ג': שבת לה: — "אמר ליה רבא לשמעיה: אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן, ארשימשא אריש דיקלא אתלי שרגא". ומבאר שאדה"ז מפרש את כוונת רבא על אור השמש לאחר הסתלקות גוף השמש. וכסיוע לדבריו מביא את דברי הגאונים רב שרירא ורב האי שכתבו "משקיעת החמה ולא נראה אפי' על ראשי ההרים" (תשובת מהר"ם אלאשקר סי' צו).

ראיה ד': ממהר"ח אור זרוע סי' קפו: "דכשאין החמה נראית בראשי ההרים הוי סוף שקיעה".

לענ"ד אין שייכות בין הראיות הנ"ל לבין שיטת אדה"ז ביסוד הכנסת שבת', מכמה סיבות:

1. כיון שאדה"ז מביא את דבריו בשילוב מקורות, אין צורך לחפש מקורות אחרים. אם המקורות הנ"ל היו קשורים ושייכים לשיטת אדה"ז בוודאי היה מביאם, כדי לבאר את חידושו. לא זו כלבד שמקורות אחרים אינם מועילים, אלא אף יכולים לגרום, לפרש בצורה לא נכונה, את שיטת אדה"ז.

יעויין, ב"קונטרס זמני היום כהרים ובעמקים" שבספר "זמני ההלכה למעשה", שם הרבה להקשות על דברי אדה"ז, בגלל שהנחת היסוד שלו, בטעות יסודה, כי המקורות שהביא, אינם שייכים כלל, לשיטת בעל התניא. מתוך כך, הסיק מסקנה מוזרה, שבעל התניא לא רצה לחדש כלום בזמן השקיעה ההלכתית! גישתו המוטעית, כהכנת שיטת אדה"ז, גרמה לו ללכת סחור סחור, להביא מקור ולדחותו, עד להסקת מסקנה תמוהה ביותר!

להלן, נבאר היטב את שיטת אדה"ז, ויוכח שכל קושיותיו אינן מתחילות כלל!

2. הראיה הראשונה הנ"ל, מדברי ר' חנינא שיניח חמה בראש הכרמל, אינה שייכת לדברי אדמו"ר הזקן. כי אדה"ז מדבר על ההרים הגבוהים שבארץ ישראל, שגובהם יותר מ-1000 מטר. הר הכרמל הסמוך לים, גובהו פחות מ-200 מטר. (אגב, שיא גובה הר הכרמל 550 מטר, אינו נראה כלל, מחוץ הים כתיפה). ועוד, שיטת ר' נחמיה אינה להלכה. אדה"ז לא ציין אותה, וגם לא הזכיר בדבריו את הר הכרמל, אלא את ההרים הגבוהים שבארץ ישראל.

הראיה השנייה הנ"ל, כראשי ההרים, גם אינה שי דהרי שם מדובר במקום שי החמה מטפטפת על רא אדה"ז מדבר על כל המ שאין הרים. נוסף לכך, ג בדברי אדה"ז.

הראיה השלישית הנ"ל "ולא תראה אפילו על רז נכונה, כי יש בה טעות בצ מתשובת מהר"ם אלשקר. י בדברי הגאונים, אלא כתנו אפילו על ראשי דקלים".

הראיה הרביעית הנ"ל אור זרוע, אינה שייכת המהר"ח אור זרוע הולך בו שאינה ראייה ומקור לדב בשיטת הגאונים, ולכן, ד בדבריו.

3. ראייה נוספת, מנס ל"שקיעה הנראית", מדברי קים לכו בשיעורא דרבנן, דיקלא אדליקו שרגא". אך, בדברי אדה"ז.

דהנה, בשו"ע אדה"ז ה ס"ד כתב: "מי שאינו השמשות... ידליק הנרות בראשי האילנות", ומצויין (שבת לה).

כמו כן, במכתב שבשוי "להודיע ולהזהיר ללא יוד בש"ע, והוא תלמוד ערוך אתון דלא קים לכו בשיעורא בריש דיקלא אדליקו שרגא בשני המקומות האלו, בפירוש לדברי רבא המדו בקי.

ואילו ביסוד הכנסת שנ ב"סדר הכנסת שבת" מהו בסוף ח"ב דשו"ע אדה"ז, שאינו בקי, ולכן, אינו מציי

זה במדינותינו)... ובמדינות כוכבים... הוא בכמו חצי שע

כלומר משך זמן בין ישראל הוא 20 דקות, וה"ע בחישוב של מעלות) במק אדה"ז הוא חצי שעה. ה"ערן רק ה"נשף" של בין השמשו הזמן של בין השמשות). כ משך "בין השמשות" הוא 4 ור שיעור 4 דקות שבין השקיעה האמיתית, אינו מתורגם למעלו כלול בשיעור הזמן של "בי דקות אלו אינן "ערך" משתנו לכל מקום גם בארץ ישראל וז

את אופן חישוב "בין השו של מעלות, על פי חכב הכדוריים, לקח אדמו"ר הזקן להיש"ר מקאנדיה, ר' יוסף דילמדיגו, שגר באי כרתים. מובא ב"סדר הכנסת שכת'.

הוכחה להנ"ל, ניתן להביא, הזקן שהובאו ע"י כ"ק מליובאוויטש שכתב ב"לקוטי לך, עמ' 1222) בתחילת בפטרבורג בשנת תרפ"ז:

קבלה מאדמו"ר הזקן, כש בימי הקיץ (במאסרו השני אשר כן הורה ונהג בעצמו, שזו הכוכבים) הוא לא לפני השג כלומר מעט אחרי עשר וחצי.

יש לציין, שהשעון שהיה ההיא, הוא שעון מקומי, ולא כיום. וכן, השעון היה מקומי שמכוונים אותו בחצות לשעה

"ערך" של בין השמשות מעלות), בשיא ימי הקיץ בפט דקות לאחר השקיעה האמיתית השקיעה האמיתית זמנה 9 וח: איפוא, שזמן צאת הכוכבים, זכ דקות אחרי עשר וחצי בלילה.

אח"כ בהמשך, כשמדבר בעל התניא על מקום מושבו ברוסיה, כתב:

"ובמדינות אלו זמן צאת ג' כוכבים בינונים בימים השווים הוא בכמו חצי שעה בקירוב, אחר שקיעה האמיתית, שהן ל"ד חלקי ששיים בקירוב אחר שקיעה הנראית". דמתוך דברים אלו, נראה בצורה ברורה, שאדה"ז קובע באופן חד משמעי, כי 4 דקות הללו שוות הן בארץ ישראל, והן ברוסיה, ובעצם בכל מקום.

בעל התניא בפירושו לא מתרגם את 4 הדקות למעלות, אלא, 4 דקות כותב הן לגבי ארץ ישראל (רוחב צפוני 32) והן לגבי מקום מושבו (ליאדי רוחב צפוני 54.6).

דאם היה מתרגם את 4 הדקות למעלות, אזי 4 דקות בארץ ישראל הם 6 דקות בערך בעיר ליאדי, בימים השווים. ובפירושו כותב אדמו"ר הזקן "חצי שעה בקירוב אחר שקיעה האמיתית, שהן ל"ד חלקי ששיים בקירוב אחר שקיעה הנראית", כלומר 4 דקות בין השקיעה הנראית לשקיעה האמיתית במקום מושבו ברוסיה.

ולהעיר: דלכאורה, מה בא להוסיף במילים: "שהן ל"ד חלקי ששיים בקירוב אחר שקיעה הנראית", הרי מספיק היה לכתוב "חצי שעה בקירוב אחר שקיעה האמיתית", אלא י"ל, שבוה רוצה אדמו"ר הזקן להרגיש, שהשקיעה האמיתית היא 4 דקות אחר השקיעה הנראית, לא רק בארץ ישראל, אלא גם ברוסיה. דהיינו, בכל מקום, הן 4 דקות שוות, ולא 4 דקות מתורגמות למעלות.

ד. בין השמשות — 20 דקות, ולא 24 דקות

לאור זאת, ברור שאדמו"ר הזקן לא תרגם למעלות את כל 24 הדקות בארץ ישראל. הוא תרגם למעלות רק את שיעור בין השמשות בלבד מהשקיעה האמיתית לצאת הכוכבים, ולא את כל השיעור בין השקיעה הנראית לצאת הכוכבים.

וכן כתב ב"סדר הכנסת שכת': "שליש שעה אחר השקיעה בארץ ישראל (וכפי ערך

האמיתית, מתחיל זמן "בין השמשות". ואין לערבב כלל וכלל את 4 הדקות עם "בין השמשות".

כמו כן, אין לתרגם את כל 24 הדקות למעלות. אלא תרגום המעלות הוא רק על משך "בין השמשות" בלבד. כלומר, את 20 הדקות מתרגמים למעלות. את זאת מכנה בעל התניא "ערך" בלשונו הק' (ב"סדר הכנסת שכת'): "וכפי ערך זה במדינותינו".

פרט נוסף, אין לתרגם את 4 הדקות למעלות. שיטתו של אדמו"ר הזקן, ששיעור של 4 דקות, הוא שיעור כללי, עגול, לכל מקום בעולם, וכן אינו משתנה כמשך עונות השנה. דבריו נכתבו באופן ברור: הן בנוגע לארץ ישראל, והן בנוגע לאזור מגוריו ברוסיה, בשני המקומות כתב אוחו שיעור של 4 דקות, שבין השקיעה הנראית לאמיתית. ה"ערך" המשתנה הוא ערך "בין השמשות" בלבד. כלומר, 20 דקות בארץ ישראל, הם חצי שעה באזור מגוריו ברוסיה, כמו שכתב זאת בפירושו, ב"סדר הכנסת שכת'.

ג. 'ארבע דקות' לכל מקום וזמן

ביאור הענין בהרחבה, ובהקדים: 'אדמו"ר הזקן כתב את שיעור 4 דקות לשקיעה האמיתית, גם כשמדבר על אופק ארץ ישראל, וגם כשמדבר על אופק מקום מגוריו בליאדי שברוסיה. ולמען הסר ספק הנה דבריו של אדמו"ר הזקן.

בראשית דבריו של אדמו"ר הזקן כשמדבר על ארץ ישראל, כתב:

"בכמו ד' חלקי ששיים משעה (שקורין מינוטין) אזי היא שקיעה האמיתית, שהוא סילוק וביאת האור מראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל, ואז הוא תחילת זמן בין השמשות לר' יהודה בברייתא, ופסקו בגמ' הלכה כמותו... והן י"ח מינוטין אחר השקיעה האמיתית בימים השווים שהם ימי ניסן ותשרי בארץ ישראל, ואז הוא ודאי לילה לר' יהודה... כי בשליש שעה משעות השוות אחר שקיעה האמיתית הוא ודאי לילה גם לר' יוסי בארץ ישראל".

זה במדינותינו)... ובמדינות אלו זמן צאת ג' כוכבים... הוא בכמו חצי שעה".

כלומר משך זמן בין השמשות בארץ ישראל הוא 20 דקות, וה"ערך" הזה (היינו בחישוב של מעלות) במקום מגוריו של אדה"ז הוא חצי שעה. ה"ערך" המשתנה הוא רק ה"נשף" של בין השמשות (שיעור משך הזמן של בין השמשות). בתרגום למעלות משך "בין השמשות" הוא 4 ורבע מעלות. אבל שיעור 4 דקות שבין השקיעה הנראית לשקיעה האמיתית, אינו מתורגם למעלות, ובוודאי אינו כולו בשיעור הזמן של "בין השמשות". 4 דקות אלו אינן "ערך" משתנה, והן קבועות לכל מקום גם בארץ ישראל וגם כרוסיה.

את אופן חישוב "בין השמשות" לפי ערך של מעלות, על פי חכמת המשולשים הכדוריים, לקח אדמו"ר הזקן מספר האילים להיש"ר מקאנדיה, ר' יוסף שלמה רופא דילמדיגו, שגר באי כרתים. (ספר האילים מוכא ב'סדר הכנסת שבת').

הוכחה להג"ל, ניתן להביא, מדברי אדמו"ר הזקן שהובאו ע"י כ"ק אדמו"ר הרי"צ מליובאוויטש שכתב ב"לקוטי דיבורים" (לקוט לד, עמ' 1222) בתחילת פרשת מאסרו בפטרבורג כשנת תרפ"ז:

קבלה מאדמו"ר הזקן, כשהיה בפטרבורג בימי הקיץ (במאסרו השני בשנת תקס"א), אשר כן הורה ונהג בעצמו, שזמן מעריב (צאת הכוכבים) הוא לא לפני השעה עשר וחצי, כלומר מעט אחרי עשר וחצי.

[יש לציין, שהשעון שהיה נהוג בתקופה ההיא, הוא שעון מקומי, ולא איזורי כנהוג כיום. וכן, השעון היה מקומי שמשי, היינו, שמכוונים אותו בחצות לשעה 12].

"ערך" של בין השמשות (ארבע ורבע מעלות), בשיא ימי הקיץ בפטרבורג הוא 67 דקות לאחר השקיעה האמיתית. בתקופה זו השקיעה האמיתית זמנה 9 וחצי לערך. יוצא איפוא, שזמן צאת הכוכבים, זמן מעריב, כמה דקות אחרי עשר וחצי בלילה.

והנה בלוח "זמנים כהלכה" בקו רוחב 60 (שהוא בקירוב קו רוחב של פטרבורג), זמן צאת הכוכבים (לשיטת אדה"ז, בלשוננו: הרש"ז) בשיא ימי הקיץ, הוא כשעה וארבעים דקות לאחר השקיעה (בגובה פני הים), כשהשמש נמצאת 6 מעלות תחת לאופק. לפי זה יוצא שזמן צאת הכוכבים, זמן מעריב, הוא כמה דקות לאחר השעה 11 בלילה.

כלומר, יש הפרש של חצי שעה, בין מה שפסק אדמו"ר הזקן, בהיותו בפטרבורג, לבין אופן חישובו של הר"י לוי בספר "זמנים כהלכה" לגבי צאת הכוכבים לשיטת הרש"ז (בעל התניא).

רואים בעליל, שהחישוב של הספר "זמנים כהלכה" לגבי צאת הכוכבים, כשהשמש נמצאת 6 מעלות מתחת לאופק, אינה מתאימה לשיטת החישוב של בעל התניא בסידורו.

אבל, לפי ביאורנו, בשיטת חישובו של בעל התניא, הדברים עולים בקנה אחד עם דברי בעל התניא לגבי העיר פטרבורג.

קיימות עוד הוכחות, מדברי אדה"ז ב'סדר הכנסת שבת', אבל אין כאן המקום להאריך בזה.

עד כאן, הובאה שיטתו של אדמו"ר הזקן. הביאור והסכרות בשיטתו, יובאו בעז"ה בהמשך.

ה. שקיעה בגובה פני הים אינה שקיעה הנראית

כאן המקום, לציין עובדה חשובה, שאדה"ז לא מכיר כלל וכלל כמושג של השקיעה בגובה פני הים, אין כזו שקיעה שנוגעת להלכה, וממילא אין לה משמעות לגבינו. למרות שקיימת בפועל שקיעה מעל פני הים, כשהשמש שוקעת כשנמצאים בגובה פני הים, אך מכיון שכדרך כלל אין אנשים בגובה פני הים, לכן, אין שקיעה זו נוגעת לא להלכה ולא למעשה. כי כדי שתהיה לגבינו שקיעה בגובה פני הים אנו צריכים להימצא בתוך מי הים ורק ראשנו מחוץ למים, כשמסביב יש רק את מי הים בלבד, ואז ורק אז, השקיעה שתיראה לעינינו, היא "השקיעה

הנראית". אבל מכיון שבדרך כלל אין כוונת מציאות, לכן, אין חשיבות מעשית לשקיעה בגובה פני הים.

יש המסבירים, מכיון שרוב העולם הוא בגובה פני הים, שהרי רוב (שני שלישי) כדור הארץ הוא ים, והתורה על הרוב תדבר, לכן הם מחשבים את השקיעה בכל מקום (גם בהרים) לפי השקיעה בגובה פני הים.

א. קשה לקבל סברא זו, דהרי מי שעדיין רואה את אור השמש, בגלל היותו במקום גבוה, יצטרך להתעלם ממה שהוא רואה, ו"ישכנע" את עצמו שעכשיו היא השקיעה!

ב. בני אדם חיים על האדמה ולא על הים, והתורה מדברת על המציאות הזו, לכן, הזמנים צריכים להיקבע על פי גובה היבשה ולא הים.

יש לציין: הממוצע של גובה היבשה בכדור הארץ הוא כמה מאות מטרים מעל פני הים.

השקיעה הנראית נקבעת, לפי גובה הכתים והעצים הגבוהים שבסביבתנו, כשהשמש מסתלקת מראשי גגות ואילנות הגבוהים. כלומר, כל עוד אנו רואים בפועל את קרני השמש על המקום הגבוה שבעיר או בשדה, פירושו שעדיין לא הגיע הזמן של השקיעה הנראית, דוקא ברגע שקרני השמש ייעלמו מעינינו, כלומר מהמקום הגבוה ביותר שבעיר או בשדה, אז ורק אז ייחשב הדבר "לשקיעה הנראית".

דבר זה עולה בבירור, מדברי הגאונים רב שרירא ורב האי בנו שהובאו בתשובת מהר"ם אלשקר סי' צו: "משתשקע החמה ולא תראה אפילו על ראשי דקלים".

ו. ביאור מחלוקת הגאונים ור"ת

כדי לבאר את שיטת אדמו"ר הזקן, נעניין ביסדר הכנסת שבת, ונראה מתוך המקורות שכתב, כיצד הגיע אדמו"ר הזקן לחדש את ענין "השקיעה האמיתית".

א. הגמ' בשבת (דף לה) פוסקת שמהשקיעה עד צאת הכוכבים הוא ג' רבעי

מיל לר' יהודה ועוד תוספת בין השמשות דר' יוסי.

ב. שיטת הגאונים שמהשקיעה מתחיל בין השמשות, הובא בתשובת ר"מ אלשקר (סי' צו).

ג. משך בין השמשות, שליש שעה, כמו שכתוב בסמ"ג (הל' תרומה).

ד. בירור הזמן המדוייק של צאת ג' כוכבים בינונים, כמבואר בתשובת מהר"ם ב"ב, וברמב"ם בפירושו המשנה.

הביאור בזה:

שיטת הגאונים, כפי שהיא מובאת במהר"ם אלשקר: "משתשקע החמה ולא תיראה אפילו על ראשי דקלים" זו היא השקיעה, ואז מתחיל בין השמשות, שנמשך ג' חלקי מיל, שבסיומו הוי צאת הכוכבים.

אמנם, הגאונים לא כותבים כמה זמן הוא שיעור מיל, אך אדמו"ר הזקן חישוב מיל של 24 דקות, וג' חלקי מיל הם 18 דקות. ובתוספת 2 דקות — בין השמשות דר' יוסי, ובהסתמכו על הסמ"ג, שיעור בין השמשות הוא 20 דקות. יוצא איפוא, לשיטת הגאונים, דלאחר 20 דקות משתשקע החמה ולא תיראה על ראשי דקלים, הוי צאת הכוכבים.

לכאורה, מדוע חידש אדמו"ר הזקן את המושגים "שקיעה הנראית" ו"שקיעה האמיתית"? מה חסר בשיטת הגאונים כפשוטה, שמשקיעת החמה, שלא תיראה אפילו בראשי דקלים, מתחיל זמן בין השמשות?

אלא, נלע"ד לומר, שחידושו של אדמו"ר הזקן הוא כך:

דהנה נקודת המחלוקת בין הגאונים לר"ת היא, האם השקיעה וצאת הכוכבים צריכים להיות מתאימים למציאות, או שהשקיעה וצאת הכוכבים הם מושגים הלכתיים גרידא, ואינם מוכרחים להתאים למציאות.

מתוך דברי תשובת מהר"ם אלשקר (סי' צו), עולה, שהגאונים סוברים אחרת משיטת ר"ת, בגלל הדוחק הרב שיש בשיטה זו, משום שאינה מתאימה כלל למציאות בפועל.

וכך כתב בתשובת שיטת ר"ת: "וידוע הו' דברים אלו [דר"ת] אין י' אם לדעת חכמי ישראל... ז"ל והמחברים ז"ל והרמ ז"ל סוברי' כחכמי אונ הנראה לחוש הוא שלא הילכך... משתשקע כל ה' העין עד צאת ג' כוכבי' והוא שעור בין השמשות

שיטת ר"ת "אין לה' המהר"ם אלשקר, והיא נשגבה" כלשון בעל התני סובר שבין השמשות מתו השקיעה. במשך שעה זו הוא יום. זאת בניגוד למ' כי שעה לאחר השקיעה כנ' לרוב, וחושך יכסה את יום! זהו ודאי "נגד החוץ אבל, לר"ת אין זה מ' הדבר תואם למציאות או תירץ את הסתירה בין ע' ופסחים, ומבחינתו כך צד למרות שאין הדברים מסו' לדירו העיקר שהסוגיות "לעומת זאת, שיטת בחשבון את המציאות כפ' מתאימה למציאות בארץ י' לאחר השקיעה זהו זמן צו: [בנוגע לסתירה בי' ופסחים, כבר יישב זאת ה' יהודה חזר בו מדבריו בו התניא בסידורו והגר"א באופן אחר, שבמסכת פסח הכוכבים, ואילו במסכת ש' כוכבים בינונים].

עד כאן, עיקר המח' לר"ת.

ז. חידוש בעל התניא אך, בבדיקה יסודי' אדמו"ר הזקן מצא, שכדי

הגאונים למציאות באופן מדויק, מוכרחים לומר, שהשקיעה שממנה מתחיל בין השמשות, אינה השקיעה הנראית, בסילוק אור השמש מראשי הדקלים, אלא שקיעה מאוחרת יותר. וזה מה שהביא את אדמו"ר הזקן לחדש את המושג "שקיעה האמיתית".

ביאור הענין:

אדמו"ר הזקן (בסידורו) בירר היטב את זמן צאת ג' כוכבים בינונים, ומצא שההפרש בין השקיעה הנראית לצאת הכוכבים הוא יותר מעשרים דקות.

אם ישאל השואל, הא מניין לנו, שבעל התניא בירר את הזמן המדויק של צאת הכוכבים? התשובה היא: ביסוד הכנסת שבת' מבאר בעל התניא כמה וכמה תנאים הכרחיים, כדי שתיווצר אפשרות לראות ג' כוכבים בינונים בפועל, והם:

1. הרקיע בטהרתו. 2. האויר זך. 3. הרואה צריך להיות מזכי הראות. 4. הרואה צריך להיות מהאצטגנינים הבקיאים בגודל גוף הכוכבים כולם ברקיע וכגודל אורם. וכמוכן, צריך שתהיה לרואה ידיעה שג' הכוכבים הנראים לו, הם בינונים בגודל גופם ברקיע וגם באורם.

ומוכח הדבר מהמשך דבריו בסידורו: "זהם [הכוכבים הבינונים] אינם נראים לעולם לפני שקיעה האמיתית, משא"כ בגדולים מהם בגופם או באורם, שנראים לפעמים לפני שקיעה האמיתית כשהאויר זך. והקטנים מהם בגופם או באורם אינם נראים עד לאחר זמן מה יותר משליש שעה אחר שקיעה האמיתית".

אח"כ שואל אדמו"ר הזקן: "ומה שנראים לפעמים כוכבים קטנים מאד מקודם לשליש שעה אחר השקיעה בארץ ישראל?" - ועונה: "הם באמת גדולים ברקיע אלא שלמראית עינינו נראים קטנים".

כלומר, אדמו"ר הזקן בירר היטב את הזמן המדויק של צאת הכוכבים הבינונים, שהוא שליש שעה לאחר השקיעה האמיתית. דלפני השקיעה האמיתית נראים לפעמים כוכבים גדולים, וזמן מה לאחר שליש שעה אחרי

וכך כתב בתשובת מהר"ם אלשקר על שיטת ר"ת: "יודוע הוא ומושכל ראשון דדברים אלו [דר"ת] אין להם שום מציאות כי אם לדעת חכמי ישראל... אמנם שאר המפרשים ז"ל והמחברים ז"ל והרמב"ם ז"ל... והגאונים ז"ל סוברו כחכמי אומות העולם... ודבר הנראה לחוש הוא שלא יוכל אדם להכחישו. הילכך... משתשקע כל העגולה ותתכסה מן העין עד צאת ג' כוכבים הוא ג' רבעי מיל והוא שעור בין השמשות כדאמרן".

שיטת ר"ת "אין לה שום מציאות" כדברי המהר"ם אלשקר, והיא נגד החוש ופליאה נשגבה כלשון בעל התניא (בסידורו), כי ר"ת סובר שבין השמשות מתחיל שעה לערך אחרי השקיעה. במשך שעה זו לשיטת ר"ת עדיין הוא יום. זאת בניגוד למציאות בארץ ישראל, כי שעה לאחר השקיעה כבר מתנוצצים כוכבים לרוב, וחושך יכסה את הארץ, והלזה ייקרא יום! זהו ודאי "נגד החוש".

אבל, לר"ת אין זה משנה כלל וכלל, אם הדבר תואם למציאות או בניגוד אליו. ר"ת תירץ את הסתירה בין שתי הסוגיות דשבת ופסחים, ומבחינתו כך צריכים לנהוג למעשה, למרות שאין הדברים מסתדרים עם המציאות. לדידו העיקר שהסוגיות "יסתדרו" זו עם זו.

לעומת זאת, שיטת הגאונים, לוקחת בחשבון את המציאות בפועל. שיטת הגאונים מתאימה למציאות בארץ ישראל, ושליש שעה לאחר השקיעה זהו זמן צאת הכוכבים.

[בנוגע לסתירה בין הסוגיות דשבת ופסחים, כבר יישב זאת המהר"ם אלשקר, שר' יהודה חזר בו מדבריו במסכת פסחים. ובעל התניא בסידורו והגר"א בסי' רס"א תירצו באופן אחר, שבמסכת פסחים מדובר בצאת כל הכוכבים, ואילו במסכת שבת מדובר בצאת ג' כוכבים בינונים].

עד כאן, עיקר המחלוקת בין הגאונים לר"ת.

ז. חידוש בעל התניא בענין השקיעה אך, בבדיקה יסודית ומדויקת יותר, אדמו"ר הזקן מצא, שכדי להתאים את שיטת

ות דר'

זיל בין קר (סי')

ה, כמו

את ג' מהר"מ

מהר"ם: אפילו מתחיל ובסימו

מן הוא זיל של

תחוספת זסתמכו זוא 20 דלאחר אה על

זקן את השקיעה הגאונים תיראה זן בין

אדמו"ר

ס לר"ת צריכים ה. וצאת ו. ואינם

קר (סי') משיטת מ, משום

הנכון. לכן, השקיעה למעשה מתחילה יותר מאוחר, באופן שלאחר 20 דקות מגיעים לצאת ג' כוכבים בינונים.

מבין שתי האפשרויות האחרונות, בחר אדמו"ר הזקן באפשרות ג'. מדוע?

באפשרות ב', קובעים שהשקיעה הנראית היא הנכונה, אבל זמן צאת הכוכבים אינו נכון, מכיון שאינו מתאים למציאות, שאין ג' כוכבים בינונים נראים 20 דקות לאחר השקיעה הנראית.

יש פוסקים אחרים שהלכו בדרך זו, ואמרו שאין אנו בקיאים בכוכבים בינונים. אבל אדמו"ר הזקן לא רצה ללכת בדרך זו, דאם כן, תתעורר השאלה, מה מעלתה של שיטת הגאונים על שיטת ר"ת?

דאם נתעלם מהבעיה של ראיית הכוכבים הבינונים, שלא ניתן לראות אותם, 20 דקות לאחר השקיעה הנראית, ובכל זאת קובעים שזהו זמן צאת הכוכבים הבינונים לשיטת הגאונים, אי"כ הרי גם שיטת ר"ת טובה היא. דזה שהשמים מלאים כוכבים, כשעה לאחר השקיעה, הרי אפשר לומר, לשיטת ר"ת, שאין אנו בקיאים בכוכבים הבינונים (כמו שתירצו את שיטת הגאונים לפי אפשרות ב' הנ"ל). ומאי אולמ"י שיטת הגאונים משיטת ר"ת, הרי לפי שתי השיטות אין זה הזמן הנכון של צאת ג' כוכבים הבינונים?

→ אבל, מכיון שאדמו"ר הזקן רצה להתאים את שיטת הגאונים למציאות, באופן מדויק, לכן, בחר את האפשרות השלישית, שזמן צאת הכוכבים הוא הנכון, ומתאים למציאות, ואילו השקיעה הנראית אינה נכונה. אלא השקיעה שממנה מתחיל בין השמשות, מאוחרת יותר. והיא היא השקיעה שמדברים עליה בגמ' להלכה, שממנה מתחיל בין השמשות.

אך, כאן תתעורר השאלה, מה הרווחנו בזה, הרי גם שיטה זו לכאורה, אינה מתאימה למציאות, כי השקיעה הנראית אינה השקיעה ההלכתית, שממנה מתחיל בין השמשות, והשקיעה ההלכתית המאוחרת יותר, אינה שקיעה במציאות, כי השמש כבר שקעה, וא"כ

השקיעה האמיתית נראים הכוכבים הקטנים. ולגבי הכוכבים הקטנים שנראים לפני שליש שעה, למעשה הם באמת גדולים ולא קטנים.

לכאורה, לשם מה, מפרט בעל התניא כל הנ"ל, הרי היה יכול לכתוב בקצרה, שזמן צאת ג' כוכבים בינונים, הוא שליש שעה. לאחר השקיעה.

אלא י"ל, דזו הנקודה המרכזית והעיקרית שהביאה את בעל התניא לחדש את הענין ד"שקיעה האמיתית". דכאשר בירר אדמו"ר הזקן את הזמן המדויק דצאת הכוכבים, מצא שיש הפרש גדול יותר מעשרים דקות בימים השווים בין השקיעה הנראית לצאת הכוכבים, ומתוך זה חידש את המושג "שקיעה האמיתית".

דהנה, לכאורה, יש לנו 3 אפשרויות להתייחס לבעיה, שהפרש בין השקיעה הנראית לצאת ג' כוכבים בינונים, הוא יותר משליש שעה בימים השווים בארץ ישראל:

אפשרות א': להגדיל ולהרחיב את משך שיעור בין השמשות, שיהיה יותר מעשרים דקות, שיתחיל בשקיעה הנראית ויסיים בצאת ג' כוכבים בינונים.

אפשרות זו נדחת מיד על הסף, כי שיעור בין השמשות, נפסק בגמ' להלכה, שהוא ג' חלקי מיל דר' יהודה ותוספת בין השמשות דר' יוסי, שהוא שליש שעה ולא יותר. והיות ובין השמשות במהותו הוא ספק (לא יום ולא לילה, או גם יום וגם לילה, או ספק יום ספק לילה), אין לנו אפשרות להגדיל ולהרחיב את שיעור בין השמשות יותר משיעור שנפסק להלכה.

אפשרות ב': לקבוע שהשקיעה הנראית היא הנכונה, ולאחר 20 דקות הוא זמן צאת הכוכבים. ואע"פ שזמן צאת הכוכבים אינו מתאים למציאות, שהרי לא ניתן עדיין לראות כוכבים בינונים, אבל בכל זאת, זהו זמן צאת הכוכבים ההלכתי. והטעם יש לומר, כי אין אנו בקיאים בכוכבים בינונים.

אפשרות ג': לקבוע שהשקיעה הנראית אינה נכונה, וצאת הכוכבים הבינונים הוא

מה עדיפה שיטת אדמו"ר אינה מתאימה למציאות?

על כך, נלע"ד, מביא

וסברא, לבאר שהשקיעה שקיעה מציאותית. דגם: סילוק אור השמש מהה ישראל, כלומר, גם בזמן ד שקיעה, אך זו אינה שקיעה אלא שקיעה בשיעור

מראשי ההרים הגבוהים ד השקיעה הנראית, עדי ההלכתית, אלא יש שק שקיעה האמיתית, שהיא ג והיא הקובעת את התחלת

ת. מהותה של הש

ויש להוסיף בענין זה:

כשנדקדק יותר בדברי לומר, דהטעם שאדמו"ר ד

"השקיעה הנראית", הוא זיהוי מוחשית, שנוכל לד תוספת שבה, ממחי אס ומתי תחול "השקיעה האמ

נתן לנו נקודת זיהוי חשוב (לא רק מתי חלה השקיעה היא השקיעה האמיתית, לאחר השקיעה הנראית ל לדעת מתי מתחיל "בין ניתן גם לדעת מתי הוא בינונים.

אם אדמו"ר הזקן לא זיהוי מוחשית, שהיא ה היה באפשרותינו לזהות א האמיתית, שממנה מתחיל וממילא גם לא נוכל ל הכוכבים. מהותה של ה נקודת ציון, כדי לדעת אר האמיתית.

ברור הדבר, שהשקי בכל מקרה לפי גובה המי לראות את השקיעה, שכש הנראית", שניתן לראות

גבוהים ביותר השקיעה שנראית שם - היא "השקיעה הנראית", ולאחר 4 דקות תהיה "השקיעה האמיתית".

ט. ביאור ענין השקיעה האמיתית

כאשר מדברים על שקיעה, בפשטות מדברים על שקיעת עיגול כדור השמש מתחת לאופק. כלומר, כשמסתכלים לכיוון מערב, רואים באופק שכדור השמש יורד אט אט ונעלם מתחת לאופק. ברגע שהקצה העליון, המזרחי, של עיגול השמש שוקע מתחת לאופק, זו היא בפשטות שקיעת החמה.

אך, מתוך דברי הגאונים יוצא, שעדיין אין זו שקיעה, כי ניתן עדיין לראות את אור השמש על האילנות או הכתים הגבוהים. כמו שהובא בשמם כתשובת מהר"ם אלשקר "ולא תיראה אפילו על ראשי דקלים". רק בהסתלק אור השמש מראשי הדקלים, ולא ניתן לראות יותר את אור השמש, אזי זו היא השקיעה. שקיעה זו מתאחרת מעט אחר השקיעה הקודמת, שקיעת עיגול כדור השמש.

ההבדל בין שתי השקיעות הנ"ל:

לפי הפירוש הראשון, השקיעה נקבעת כאשר עומרים עם הפנים לכיוון מערב ומביטים לאופק, ורואים את קצה העליון של גוף כדור השמש שוקע מתחת לאופק.

לפי הפירוש השני, השקיעה נקבעת כאשר עומדים עם הפנים לכיוון מזרח ומביטים על ראשי האילנות, ורואים את אור השמש מסתלק מראשי האילנות.

כאן, בא אדמו"ר הזקן ומחדש, שגם סילוק אור השמש מראשי האילנות אינה השקיעה ההלכתית. כי לאמיתו של דבר, קרני השמש עדיין מאירים בחלל האויר שמעל ראשי האילנות. בפשטות ניתן להיווכח, שאור השמש מאיר עדיין בחלל האויר, מעל ראשי האילנות, שאם היה חפץ גבוה הרבה יותר מראשי האילנות, שמחזיר את אור קרני השמש, אפשר היה לראות את קרני אור השמש שמוחזרים אלינו.

נשאלת השאלה, מה הוא הגובה המקסימלי שניתן לומר עליו שעדיין אור

מה עדיפה שיטת אדמו"ר הזקן, הרי גם היא אינה מתאימה למציאות?

על כך, נלע"ד, מביא אדמו"ר הזקן טעם וסברא, לבאר שהשקיעה האמיתית היא בעצם שקיעה מציאותית. דגם אז יש שקיעה, היינו סילוק אור השמש מההרים הגבוהים דארץ ישראל, כלומר, גם בזמן השקיעה האמיתית יש שקיעה, אך זו אינה שקיעה שנראית בפועל, אלא שקיעה בשיעור סילוק אור השמש מראשי ההרים הגבוהים דארץ ישראל. כלומר, השקיעה הנראית, עדיין אינה השקיעה ההלכתית, אלא יש שקיעה מאוחרת יותר, שקיעה האמיתית, שהיא גם שקיעה מציאותית, והיא הקובעת את התחלת בין השמשות.

ח. מהותה של השקיעה הנראית

יש להוסיף בענין זה:

כשנדקדק יותר בדברי אדמו"ר הזקן, נראה לומר, דהטעם שאדמו"ר הזקן קבע את המושג "השקיעה הנראית", הוא כדי לקבוע נקודת זיהוי מוחשית, שנוכל לדעת מתי להוסיף את חוספת שבת, ממתי אסור לעשות מלאכה, ומתי תחול "השקיעה האמיתית". אדמו"ר הזקן נתן לנו נקודת זיהוי חשובה, כדי שנוכל לדעת (לא רק מתי חלה השקיעה הנראית, אלא) מתי היא השקיעה האמיתית, והיא ארבע דקות לאחר השקיעה הנראית לעינינו. ורק כך ניתן לדעת מתי מתחיל "בין השמשות", ולפי זה ניתן גם לדעת מתי הוא זמן צאת ג' כוכבים בינונים.

אם אדמו"ר הזקן לא היה נותן לנו נקודת זיהוי מוחשית, שהיא השקיעה הנראית, לא היה באפשרותינו לזהות את הזמן של השקיעה האמיתית, שממנה מתחיל זמן בין השמשות, וממילא גם לא נוכל לדעת את זמן צאת הכוכבים. מהותה של השקיעה הנראית היא נקודת ציון, כדי לדעת את זמנה של השקיעה האמיתית.

ברור הדבר, שהשקיעה הנראית, נמדרת בכל מקרה לפי גובה המקום שם האדם יכול לראות את השקיעה, שכשמה כן היא "שקיעה הנראית", שניתן לראותה. לכן, גם בהרים

וילה יתר עים לצאת

ות, כחר

ז הנראית כים אינו שאין ג' השקיעה

ו, ואמרו ים, אבל דאם כן, שיטת

הכוכבים 2 דקות

קובעים לשיטת

זה היא.

ז לאחר

ז, שאין שתירצו

הנ"ל).

ת, הרי

זל צאת

התחאים

מדוייק,

זן צאת

ואילו

שקיעה

יותר.

בגמ'

רווחנו

זאימה

שקיעה

משות,

אינה

וא"כ

השמש מאיר בחלל האוויר? לכאורה, היתה אפשרות לומר, שגם בגובה של מספר אלפי מטרים, עדיין מאיר אור השמש, ובעצם בכל גובה החלל מעל פני כדור הארץ אור השמש מאיר. הדוגמא המוחשית ביותר לכך היא, אור הירח. שהרי אור השמש מאיר על הירח, והירח מחזיר אותו לכדור הארץ. הרי, שגם בגובה של כמה מאות אלפי קילומטרים עדיין אור השמש מאיר, אם כן, מה הוא הגובה המקסימלי, אותו אפשר לשייך לחלל האוויר של המקום שבו נמצאים?

מוכרחים לומר, שיש שיעור מקסימלי לחלל האוויר ששייך לתושבי הארץ בנוגע לענין השקיעה. דאם לא כן, הרי כלילה אור השמש מאיר על הירח, ומגותך לומר, שגם באמצע הלילה עדיין השמש לא שקעה, משום שאור השמש מאיר בחלל האוויר, והוא מוחזר אלינו מהירח! אלא, בוודאי שיש שיעור מסוים לגובה חלל האוויר ששייך לנושא השקיעה.

אומר על כך אדמו"ר הזקן, שעל פי ההלכה, גובה חלל האוויר ששייך ליושבי הארץ, לענין השקיעה, הוא בשיעור גובה ראשי ההרים הגבוהים שבארץ ישראל, שגובהם מתנשא מעל לאלף מטר. כלומר, עד לגובה ראשי ההרים הגבוהים דארץ ישראל, עדיין חלל האוויר שייך ליושבי הארץ. בכל מקום ומקום משערים את השקיעה האמיתית כאילו יש הרים גבוהים דארץ ישראל שם, זאת אומרת, שאור השמש עדיין מאיר בחלל האוויר בכל מקום ומקום עד לשיעור של גובה ההרים הגבוהים דארץ ישראל. רק כשאור השמש מסתלק מחלל האוויר בשיעור גובה ההרים הגבוהים דארץ ישראל, היא השקיעה האמיתית.

פשוט ומובן, שהתורה כחרה בהרים הגבוהים שבארץ ישראל, שיהיו שיעור קנה המידה לשקיעה האמיתית, כי ארץ ישראל היא החשובה שבארצות ומרכז העולם, והשקיעה ההלכתית נקבעה לפי מקום חשוב זה.

במילים פשוטות: השקיעה האמיתית, שהיא ההלכתית, נקבעת בכל מקום ומקום ברגע סילוק אור השמש, לא רק מעל פני הארמה, ולא רק מהגגות הגבוהים, אלא גם מתחום חלל האוויר שמעל הגגות הגבוהים עד לשיעור של גובה ראשי ההרים הגבוהים דארץ ישראל, ששיעורו הוא "בכמו 4 דקות" לאחר השקיעה הנראית בכל מקום ומקום.

אדמו"ר הזקן פסק שמשך שיעור זה של 4 דקות, שבין השקיעה הנראית לשקיעה האמיתית, הוא שיעור קבוע לכל המקומות והזמנים, היינו, בכל עונות השנה, וככל המקומות הן מישוריים והן גבוהים, תמיד בכל מצב, השקיעה האמיתית תקובעת את התחלת בין השמשות היא 4 דקות לאחר השקיעה הנראית.

הסברא בזה, י"ל, שמכיון ששקיעה האמיתית הוא חידוש, ואין לך בו אלא חידוש, לא רצה בעל התניא לקבוע שארבע דקות האלו משתנות לפי ערך של מעלות. ועוד, י"ל, בעל התניא פסק, שארבע דקות אלו, מיועדות עבור תוספת שבת, ולא רצה לתת דבריו לשיעורין, שתוספת שבת תהיה נתונה לשינויים.

י. איחור צאת הכוכבים בהרים. בהתאם ל

לאיחור השקיעה

כאן המקום, לבאר שאלה נוספת. לכאורה, מניין לנו, שכונת אדמו"ר הזקן בסידורו, שהוא לא הגביל את הגובה דשקיעה הנראית, שאפילו במקומות גבוהים ביותר, ובנינים גבוהים מאוד, השקיעה הנראית היא זו שנראית בפועל במקום ההוא. ורק לאחר סילוק השמש מהגגות הגבוהים, רק אז מוסיפים 4 דקות לקבלת זמן השקיעה האמיתית. אולי, התכוון אדמו"ר הזקן, שדווקא במישור צריך להוסיף 4 דקות מהשקיעה הנראית עד לשקיעה האמיתית, אבל במקומות גבוהים כמו הרים וכדומה, אין צורך להוסיף 4 דקות על השקיעה הנראית?

הביאור בזה:

בדורנו חידשו סבר העוסקים בנושא השקיעה "זמני הלכה למעשה" השפעת הגובה משנו והשקיעה הנראית, אבל כהר ובמישור, למרות ש מהשקיעה במישור.

הסברם הוא כך: זמן אינו תלוי אלא במצב ש ולא בשום גורם אחר, ל בהכרלי הגובה בין המי נמצאים על גבי הר, אזי הגובה, וגורם רק להארו ממושך יותר, אבל אין הארת כיפת הרקיע.

מסקנתם היא: שזמן שווה לזמן צאת הכוכבי לענ"ד נראה, שמסק שלא לקחו בחשבון נתו — האדם הרואה. ובהקדים:

כידוע, התאורה ברואיית הכוכבים בליק השמים מלאים כוכבים, לראות אלא מספר מוע לעיניים היא — כי תאו להתייחס שלנו לראות א הסביבתית גורמת לאי הכוכבים אפילו באג שהרקיע כשיא שחרותו. כל אחד יכול להתייחס להתייחס בליילה בשמי בתאורת הרחוב, ויוכ מספר מועט של כוכב שסביבתו חשוכה, ללא של כוכבים. ככל שנ יותר, כן יתגלו לעינינו נחזור לעינינו, לנק מתמקדים, היא הופער כוכבים בינונים. היינו, ו בו עדיין לא ניתן לראו

למצב שבו כן ניתן לראותם, הוא הרגע שבו הרקיע משחיר במידה הנדרשת, כדי שיהיה ניתן לראות ג' כוכבים בינונים.

נכון הדבר, שחשכת כיפת הרקיע תלויה במצב עמידת השמש מתחת לאופק, כדי שיוכלו לראות את הופעת ג' הכוכבים הבינונים, אבל, כשאדם נמצא על גבי הר, והאופק שלו מתרחב ונעשה מואר, אזי האור הזה "מפריע" לאדם לראות את הכוכבים.

למעשה, בגלל האופק המואר, כיפת השמים נראית פחות מושחרת. חשכת הרקיע, אינה תלויה רק במצב עמידת השמש מתחת לאופק, אלא תלויה גם במצב מיקומו של האדם על פני כדור הארץ. האמת היא, שהרקיע מואר כל הזמן ע"י השמש, אלא הסיבה שהרקיע נעשה מושחר, בגלל הטלת הצל של כדור הארץ על סביבתו של האדם, מהארץ ועד לרקיע שמעליו. לכן, כאשר אדם נמצא על גבי מקום גבוה, והאופק שלו מתרחב, אזי סביבתו כולל כיפת הרקיע שמעליו נעשים פחות חשוכים ויותר מוארים, ולכן, לא ניתן לראות את הכוכבים.

אי לכך, קטע שיעור הזמן, בין השקיעה לצאת הכוכבים, נמדד מהשקיעה שבאותו מקום. אותו קטע זמן, של בין השמשות, נמדד במישור, מהשקיעה במישור. וכן אותו קטע זמן, של בין השמשות, נמדד בהר, מהשקיעה בהר.

אמנם, בהתרחבות האופק, "כמות" האור אינה כל כך גדולה, אך היא מספיקה כדי "להפריע" לעיניים שלנו לראות את הכוכבים. אין צורך ב"כמות" אור גדולה, דהרי מדובר כאן על נקודת הזמן של הופעת ג' כוכבים בינונים, ומספיק "מעט" אור כדי "להפריע" לעין שלנו לראות את תחילת הופעתם של ג' הכוכבים הבינונים.

לאור זאת, ברור הדבר, שככל שהאדם נמצא ע"ג מקום גבוה יותר, לא זו בלבד שהשקיעה מתאחרת יותר, אלא גם צאת הכוכבים מתאחר באותה מידה. האור הסביבתי של האופק המואר, הוא גורם מכריע ביותר,

בדורנו חידשו סברא, ע"י מספר מחברים העוסקים בנושא השקיעה וצאת הכוכבים (עיין "זמני הלכה למעשה" עמ' יא) שלדעתם, השפעת הגובה משנה את זמני הזריחה והשקיעה הנראים, אבל צאת הכוכבים שווה בהר ובמישור, למרות שהשקיעה בהר מתאחרת מהשקיעה במישור.

הסברם הוא כך: זמן היראותם של הכוכבים אינו תלוי אלא במצב של חשכת כיפת הרקיע, ולא בשום גורם אחר, לכן אין זמן זה משתנה בהכרח הגובה בין המישור להרים. כי כאשר נמצאים על גבי הר, אזי האופק מתרחב מפאת הגובה, וגורם רק להארת קו האופק, משך זמן ממושך יותר, אבל אין הוא משפיע כלל על הארת כיפת הרקיע.

מסקנתם היא: שזמן צאת הכוכבים במישור שווה לזמן צאת הכוכבים בהר.

לענין נראה, שמסקנתם אינה נכונה, מכיון שלא לקחו בחשבון נתון חשוב ומכריע, והוא — האדם הרואה.

ובהקדים:

כידוע, התאורה ברחובות העיר מקשה על ראיית הכוכבים בלילה. למרות שבלילה השמים מלאים כוכבים, אך אין אנו מסוגלים לראות אלא מספר מועט ביותר של כוכבים. הסיבה היא — כי תאורת הרחוב "מפריעה" לעיניים שלנו לראות את הכוכבים. התאורה הסביבתית גורמת לאי יכולתנו לראות את הכוכבים אפילו באמצע הלילה, למרות שהרקיע בשיא שחרותו.

כל אחד יכול לעשות ניסיון פשוט, להתבונן בלילה בשמים כשסביבתו מוארת בתאורת הרחוב, ויווכח שיוכל לראות רק מספר מועט של כוכבים. אם יצא למקום שסביבתו חשוכה, ללא תאורה, יגלה מספר רב של כוכבים. ככל שסביבת האדם חשוכה יותר, כך יתגלו לעיניו עוד ועוד כוכבים.

נחזור לעניינינו, לנקודת הזמן שעליה אנו מתמקדים, היא הופעתם הראשונה של ג' כוכבים בינונים. היינו, רגע המעבר בין המצב בו עדיין לא ניתן לראות ג' כוכבים בינונים,

הרב יעקב ביר

כולל חזון איש, בני ברק

ביאור ד

הדברים באים כנגובה ו
ובגליון מ"ב) שתהי' השקיעה
מוקדם יותר.
אין הדברים באים להכר
"זמנים", ואקדים לזה קיצור ו

תמצית דברי ר"ת ורונ

שהביאורו ופסקו

(א) בפסחים (צד.) קז
'דמשקיעת החמה' עד 'צאת
מיל (ואיכא מ"ד שם 5 מיל
הסוגיא נדחית שיטתו, אבל
פסקו כן), וכן מכואר שם ז
הוא בין 'עלות השחר' עד
זמנים מקבילים זה לזה, ו
וצאה"כ רחוקים מ'חצות ד
שוהה].

ובשבת (לד:) קאמר ר
השמשות' הוא משתשקע
שיכסיף התחתון והעליון, ונד
כוונתו לשיעור של 3/4 מ
ומ"מ זה סותר לדברי ר"ת
שבפסחים קאמר 4 מיל.

ופירשו ר"ת וכמעט כל ו
בסתירת הסוגיות הנ"ל, דב
'בין השמשות', אלא 'שקיעת
יום גמור עד 3/4 מיל לפני
שאו הוא תחי' 'בין השמשות'
שבת 'משתשקע' החמה -
[משא"כ 'שקיעת' החמה
שקיעתה].

והראשונים היחידים
הסוגיות הנ"ל ולא פיי כר"ת
רע"ד) והראב"ן (סי' ב'), או
עליו רק להחמיר, דהיראים
'במוצ"ש' וכדו' כר"ת ורג

זמן "בין השמשות", שבתרגום למעלות הוא
4.25 מעלות. [נוסחה זו וביאורה, ניתן למצוא:
בקונטרס 'שימת עין' (בארנשטיין). עמ' 19-13,
עמ' 44-40. 'מעגלי צדק' (קוסובר) עמ' נד-גו.
'חזון שמים' (ציקוני) עמ' 17].

4. מחברים את הכל ביחד [השקיעה
הנראית + 4 דקות + 4.25 מעלות =] ומקבלים
את זמן צאת ג' כוכבים בינונים, לפי שיטת
אדמו"ר הזקן, והיא השיטה המתאימה ביותר
למציאות.

סיכום

→ א. "השקיעה הנראית" בכל מקום, היא רגע
סילוק אור השמש מראשי האילנות והגגות
הגבוהים, בתנאי שאין הר במערב שמסתיר.

ב. "השקיעה האמיתית" והיא השקיעה
ההלכתית, שקובעת את תחילת "בין
השמשות", היא ברגע סילוק אור השמש, בכל
מקום, מתחום חלל האויר ששיעורו הוא בקנה
מידה של גובה ראשי ההרים הגבוהים דארץ
ישראל, והוא "4 דקות" לאחר השקיעה
הנראית.

→ ג. 4 דקות אלו קבועות לכל מקום, הן
במישור והן בהרים, וכן קבועות לכל זמני
השנה.

ד. שיעור "בין השמשות" הוא 20 דקות
בלבד בימים השווים דימי ניסן ותשרי בארץ
ישראל, והם מתורגמים למעלות. "ערך" 20
דקות של "בין השמשות" שווה ל"ערך" של 4
ורבע מעלות. "בין השמשות" בכל מקום
מתחיל רק מהשקיעה האמיתית.

→ ה. צאת ג' כוכבים בינונים בכל מקום הן
במישור והן בהרים הוא רק בסיום "בין
השמשות", שאז הוא תחילת לילה וראי. מי
שיודע לחשב זאת במדוייק בדרך הנ"ל, אינו
צריך להמתין לכוכבים קטנים. לפי זה, זמן
קריאת שמע של ערבית, ספירת העומר ועוד,
הוא בצאת ג' כוכבים בינונים לפי חישוב הנ"ל.
ו. שיטת אדמו"ר הזקן, היא השיטה הכי
מתאימה גם לפסק ההלכה בגמרא וכו' וגם
למציאות.

שמשפיע על יכולת האדם לראות את צאת
הכוכבים.

חשוב לציין, שההלכה שנפסקה שתחילת
הלילה נקבעה בהופעתם הראשונה של ג'
הכוכבים הבינונים, מתחשבת כראיה הטבעית
של האדם הרואה, ובמצב הטבעי של החשיכה
הנדרשת, הן חשכת הרקיע והן החשיכה
הסביבתית הטבעית.

על פי זה, יוצא אפוא, ששיעור נשף של
בין השמשות, שנקבע להלכה, ג' רבעי מיל,
נמדד מהשקיעה של אותו מקום. כלומר,
שיעור הזמן שקבעו חכמים לבין השמשות,
שהוא ג' רבעי מיל, הוא שיעור קבוע הן
כשנמצאים במישור והן כשנמצאים על גבי
ההר, בכל מקום נמדד שיעור של ג' רבעי
מיל, מזמן השקיעה שלו. לכן, זמן צאת
הכוכבים מתאחר על גבי ההר מזמן צאת
הכוכבים כשנמצאים במישור.

כמו כן, גם לגבי השקיעה האמיתית, בכל
מצב, השקיעה האמיתית היא 4 דקות לאחר
השקיעה הנראית, הן כשנמצאים במישור והן
כשנמצאים בהר, יש להוסיף 4 דקות לאחר
השקיעה הנראית, מרגע סילוק אור השמש
מראשי האילנות, של המקום בו נמצאים.

יש להעיר את תשומת הלב בענין זה:
מרבית הלוחות המתפרסמים, עושים חישוב של
צאת הכוכבים, מגובה פני הים, גם במישור, וגם
בהרים ובמקומות גבוהים. חישוב זה בטעות
יסודו, כנ"ל, ולענ"ד, יש כאן הכשלת הציבור,
שצריך להתריע עליו ולתקנו מיד.

יא. דרך החישוב של זמן צאת הכוכבים
לפי שיטת אדמו"ר הזקן

על פי כל הנ"ל יוצא, שדרך החישוב של
זמן צאת ג' כוכבים בינונים, לפי שיטת
אדמו"ר הזקן, הוא באופן הבא:

1. ראשית מחשבים מהו הזמן של
"השקיעה הנראית" - כשאור השמש מסתלק
מהגגות הגבוהים.
2. מוסיפים 4 דקות לקבלת זמן "השקיעה
האמיתית".
3. מחשבים (ע"פ נוסחה הנדסית) את משך